

Котигорошко

Анатолій Шиян

П'єса казка на три дії, шість картин

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Котигорошко Іван — хлопчина років дванадцяти.

Степан — його батько.

Катерина — його мати.

Оленка — його сестра.

Вернидуб —

Вернигора —

Крутивус —

Ім-і-не-наїмся — його брати.

П'ю-і-не-нап'юся —

Біжу — й — не — набіжуся —

Дядько Максим — коваль.

Змій, він же Капшивий дід.

Водяник-смертоносець — його брат.

1-а Змієва сестра.

2-а Змієва сестра.

Бабуся.

Зміїв слуга.

Гінці, сусіди Котигорошка, сільські діти, вартові, танцюристки, служки.

Той, що найбільше їсть.

Той, що найбільше п'є.

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

Зліва ліс, густий, дрімучий. Визирає з нього палац Змія. Праворуч — криниця з журавлем. Ростуть біля неї дивні квіти, незвичайні гриби. Стоять пеньки з густою травою, а в глибині сцени видніється надбережне каміння, і, скільки оком сягнеш, лягло море, широке, зеленувате, неспокійне... З палацу виходять Змієві сестри.

1-а сестра. Я прокинулась сьогодні раненько, та вже нашого брата Змія не застала. Чи з лісу дрімучого його ждати? Чи з-за моря синього виглядати? А може, поплив він на кораблі, щоб зустрітися з Водяником-смертоносцем?

2-а сестра (оглядаючи море). Ні. не бачу я на хвилях корабля. Тільки чайки літають над водою.

1-а сестра припадає вухом до каменя.

Що чуєш, сестро?

1-а сестра. Чую, чую: стугонить земля.

2-а сестра. Послухай, чи летить він, чи на коні скаче — на тім коні, що жар їсть, полум'я п'є, на двадцять верст під ним земля гуде, і листя з дерев осипається.

1-а сестра. Не летить наш брат і на коні не скаче... А цить же, цить...

2-а сестра. Що чуєш знову?

1-а сестра. Чую, чую: стугонить земля, наче її на частки ножами розрізають.

2-а сестра. Ой сестро, глянь! Що ж то він тягне на собі?

З'являється Змій, упряжений в шість плугів.

З м і й. Ху! Втомився. Нелегке діло землю орати. (Скидає з себе упряж).

1-а сестра. Брате Змію, та нащо ж тобі орати? А чи в тебе нема чого їсти?

2-а сестра. А чи в тебе нема чого пити?

З м і й. Є в мене що їсти, є в мене що пити, і маю я в чому походити. Та обіцяв сьогодні прийти до мене в гості наш брат Водяник-смертоносець. Це я для нього подарунок готую, теплою кров'ю його почастую.

1-а сестра. З кого ж ти кров тую візьмеш?

2-а сестра. Хіба мало в нас невірників? Змій. Наточите крові з дівчинки Оленки.

1-а сестра. А хто ж вона? А чия ж вона?

2-а сестра. Може, її сюди заманити?

З м і й. Не треба заманювати. Мусить сама прийти.

1-а сестра. Як же вона прийде?

2-а сестра. Як сюди потрапить?

З м і й. По моєму сліду, що я проклав оцими плугами.

1-а сестра. Не розумію тебе, брате.

2-а сестра. Не розумію і я тебе, брате.

З м і й. Слухайте ж. Багато я сіл облітав, багато я люду всякого видав, та ще ніде не зустрічалась мені така дівчинка, як Оленка. Очі в неї, мов зірки, світяться, щоки в неї рум'яні, мов ті яблука.

1-а сестра. І ти вирішив її вкрасти?

З м і й. Ні, сама мусить сюди прийти.

1-а сестра. Як же вона прийде? Не розумію тебе, брате.

З м і й. Непомітно я підкрався до її подвір'я, заховався в саду та й дивлюсь. Вийшли з хати її брати. Вийшла Оленка з матір'ю та батьком. Чую, брати кажуть: "Ми поїдемо в поле, а ти, Оленко, винесеш нам сніданок". Вона й питає в них: "А де ж ви будете? Я не знаю, як до вас іти".— "А ми,— каже брат,— протягнемо скибу від двору аж до тієї ниви, де будемо землю орати, то тією борозною і йди". А я взяв тую скибу назад перекинув, а свою протягнув та й заворожив. Хто тільки ступить на неї ногою, буряний вітер одразу його прижене сюди.

1-а сестра. Хитро придумав, брате.

2-а сестра. Вона може скоро тут бути?

З м і й. Пильуйте її, а я скоро повернуся.

2-а сестра. А куди ж ти знову?

З м і й. Гляну — перевірю, як мої невірники працюють. Чи все зробили, що я їм

загадав.

2-а с е с т р а. А може, поснідаєш? Є для тебе і печене, і варене.

З м і й. Виголодніюсь дужче, то більше з'їм. (Свистить).

Чути іржання й тупіт копит.

Бач, жде мене кінь. (Вийшов).

1-а с е с т р а. Як він посвист братів знає!

Чути дедалі стихаючий цокіт підків.

2-а с е с т р а. Помчав, мов вихор. А глянь-но, глянь. Якась дівчинка сюди наближається.

1-а с е с т р а. Може, це і є Оленка? Сховаймося!

Ховаються.

Входить Оленка. В руках у неї вузлик з сніданком. Вона оглядається назад.

О л е н к а. Що б це воно значило? Тільки стала я на борозну, як знявся раптом вітер, та такий же сильний, такий дужий, що ні звернути кудись, ані зупинитися. Підхопив мене, мов ту билиночку, і приніс аж сюди. (Озирається). Де ж те поле? І зовсім ніякого поля тут немає. (Дивиться на палац). Розпитаюся в добрих людей. Може, вони мені дорогу вкажуть.

З'являються Змієві сестри.

1-а с е с т р а. Здрастуй, дівонько, здрастуй, голубонько.

2-а с е с т р а. А куди це ти йдеш? Які гостинці несеш?

О л е н к а. Це не гостинці. Несу братам сніданок, та збилася з дороги. Може, ви мені стежку покажете, як на поле потрапити?

1-а с е с т р а. Покажемо. Зажди, відпочинь трохи. (Розглядає її). Як же тебе, дівонько-голубонько, звати?

О л е н к а. Та Оленкою.

1-а с е с т р а (глянула значуще на свою сестру). То заходь, Оленко, до нашої хати.

О л е н к а. Хай іншим разом, а зараз мені часу нема. Вже брати мене, мабуть, ждуть-виглядають, чому це я до них не йду. Покажіть же мені, дівчата, ту стежку, якою на поле можна вийти.

1-а с е с т р а. Та зайди, Оленко, хоч на хвилинку.

2-а с е с т р а. Відпочинь трохи, погостюй.

О л е н к а. Рада б гостювати, так часу ж нема. Ждуть мене в полі брати. (Глянула на сестер). Я бачу, ви не хочете мені стежку показати, то я сама її знайду. (Хоче йти, але дорогу їй заступає 1-а сестра).

1-а с е с т р а. Ні, дівонько-голубонько, ти не вийдеш звідціль.

О л е н к а. Я ж поспішаю. Я дуже поспішаю. (Іде в інший бік, але дорогу їй заступає 2-а сестра).

2-а с е с т р а. Ні, дівонько-голубонько, ти не вийдеш звідціль. (Забрала з рук Оленчиних вузлик). Ми тебе не випустимо!

О л е н к а. Як це не випустите?

1-а с е с т р а. А так. (Хапає її за руки, починає їх ламати).

О л е н к а. Ой, болить, болить!

2-а с е с т р а. Будеш нас слухатись? Будеш тихенько сидіти?

О л е н к а. Пустіть мене, пустіть!

2-а с е с т р а. Знай, вибратися звідси не можна. Чи підеш ти цією дорогою, а чи стежкою, чи так, чи отак — скрізь тебе зустріне смерть.

О л е н к а (плаче). Ой, куди ж це я потрапила? Та що зі мною тепер буде? Мамочко моя рідненька...

1-а с е с т р а. Не плач, бо скоро повернеться наш брат, а сліз він не любить. Сядь отут і сиди.

2-а с е с т р а. Не думай тікати, бо все одно нікуди не втечеш. Хто сюди потрапить — назад уже не повертається. Ходім, сестро, підігріємо для брата сніданок.

Виходять.

О л е н к а (озирається). Ніде нікого. (Біжить в один бік, де стоїть пеньок. І раптом цей пеньок перетворюється в дивовижного звіра. З жахом кидається в другий бік, де росте кущ трави, але трава ця несподівано перетворюється в грізну пташину з трав'яними крилами і гадючою головою. Відступає до моря, схиляється на камінь, плаче). Мамочко... рідненька!.. Мамо-Мамо!..

Звір знову стає пеньком, а пташина травною. Вбігає Біжу-й-не-набі-жуся.

Б і ж у - й - н е - н а б і ж у с я (помітив Оленку). Розшукав. Сестричко, що з тобою? Чого ти плачеш?

О л е н к а (радісно). Братику! (Кидається до нього). Біжу-й-не-набіжуся. А ми тебе ждемо та ждемо. Де це наша Оленка? Чого вона з сніданком так забарилася? Кажуть мені брати: "Ти швидко бігаєш, ану помчи та довідайся, в чому справа?" Я і помчав...

О л е н к а. Ой братику! (Озирається). Тут злі, недобрі люди живуть... Вони мені руки викручували...

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Як то викручували? За що? (Помітив, що в руках Оленки немає нічого). А де ж наш сніданок?

О л е н к а. Забрали... Не пускають мене, кажуть: "Чи так підеш, чи отак — все одно буде тобі смерть".

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Ось я їм зараз покажу, як сестричку нашу кривдити та залякувати. І сніданок відберу назад. (Поривається йти).

Оленка його не пускає.

О л е н к а. Не йди... Прошу тебе, братику, бо вони й тобі можуть зробити щось лихе. Не йди, послухай.

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. От дурненька. Чого ж ти боїшся? Чого так тремтиш?

О л е н к а. Страшно мені. Страшно тут...

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Ну, то біжімо звідціля! (Хоче бігти).

Його зупиняє Оленка.

О л е н к а. Ой братику, туди не можна, там звір страшний... Біжу-й-не-набіжуся. Який звір? Нікого я не бачу. Біжімо! (Тягне її за руку).

Дорогу заступає звір. Біжу-й-не-набіжуся мчить у протилежний бік — дорогу заступає пташина з гадючою головою.

О л е н к а. Я ж казала. Не випускають. Що ж ми тепер будемо робити?

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Доведеться нам ждати братів. Слід від борозни обов'язково їх приведе сюди.

Чути крик братів: "Оленко-о-о!"

Оленка (радо). Здається, йдуть мої брати. Я вже їх бачу. Біжу-й-не-набіжуся. Я ж казав, що прийдуть.

Входять Берн й гора, Вернидуб, Крутивус, Їм-і-не-наїмся з вінками цибулі та часнику, з великою ложкою. П'ю-і-не-нап'юся, обвішаний пляшками, є і барильце, є і кварта при ньому.

О л е н к а. Прийшли... Прийшли мої брати! Тепер мені не страшно.

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Я ж казав, що прийдуть.

К р у т и в у с (озирається). Такого дива ще зроду я не бачив. На борозні он який вітер дме, а тут навіть лист не ворухнеться.

О л е н к а. Братики!

В с і. Сестричко!

О л е н к а. Коли б ви знали, що трапилось зі мною.

К р у т и в у с. Ми тебе на полі ждали...

В е р н и г о р а. Чому ти опинилась тут?

В е р н и д у б. Ти, певне, збилася з дороги?

Ї м - і - н е - н а ї м с я. А де ж сніданок наш? Я їсти хочу.

О л е н к а. Нема. (Крізь сльози). Нема сніданку, відняли.

В с і. Хто?

О л е н к а. Ой братики! Тут злі, недобрі люди живуть.

П'ю — і — н е — н а п'ю с я (оглядає палац). Цікаво знати, хто ж вони, ті люди?

О л е н к а. Вони мені пальці виламували.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Що?

К р у т и в у с. Покажи. Оленка. І тут болить... (Показує руки). І тут, і тут...

В е р н и д у б. Провчити треба.

В е р н и г о р а. Таку малу зобидили. Цього простити не можна.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Я провчу... Я зараз... (Засукує рукава).

Роз-ме-та-аю!! На частки роз-деру!.. Веди, показуй, хто забрав сніданок? Хто посмів таке вчинити?

З'являються Змієві сестри.

1-а с е с т р а (сміливо й нахабно). Це вчинила я!

2-а с е с т р а. І я!

К р у т и в у с. А чиї ж ви є?

П'ю — і — н е — н а п'ю с я. Цікаво знати, хто живе в цім палаці розкішнім?

1-а с е с т р а. Живе в нім Змій, а ми його сестри.

Ї м - і - н е - н а ї м с я (здивовано і водночас жахливо). Що-о? Тут живе Змій?

(Ховається за спину Вернигори).

К р у т и в у с (до Їм-і-не-наїмся). Чого боїшся? Знеславлюєш себе і весь наш рід. Соромся, брате!

В е р н и г о р а. Ну, стань як слід.

Ї м - і - н е - н а ї м с я. Я... Я стою... (Увесь тремтить і шукає очима, куди б заховатись).

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво мені знати, тут живе Змій той самий, що людей до себе в неволю заганяє?

1-а с е с т р а. Так. Той самий.

О л е н к а. Боюсь...

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Я теж боюсь.

К р у т и в у с. А чим же ви довести можете, що все це правда?

1-а с е с т р а. Чим довести? (Припадає до каменя). Чую...

2-а с е с т р а. Що чуєш, сестро?

1-а с е с т р а. Чую, чую, стугонить земля.

Ї м - і - н е - н а ї м с я. Поки є час — втікаймо. Я... я не хочу зустрічатися зі Змієм... Він мені зовсім не подобається.

В е р н и г о р а. Не думав я досі, що ти такий боягуз.

В е р н и д у б. Тремтиш... Чого тремтиш?

Ї м - і - н е - н а ї м с я. Я?... Я... не трем-ч-чу... Я... я...

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. А мені цікаво на Змія глянути, який він є.

К р у т и в у с. Коли вже ми прийшли сюди, то глянемо.

2-а с е с т р а. Що чуєш, сестро?

1-а с е с т р а. Чую... чую... Стугонить земля. Повертається додому Змій.

Ї м - і - н е - н а ї м с я (тремтить ще дужче, потім підбігає до Крутивуса). Ти старший брат... Ти чув? Уже повертається. Хіба не знаєш, скільки людей він загубив, скільки загнав до себе в неволю? Чого ж стояти нам? Втікаймо краще. (До П'ю-і-не-нап'юся). Тут пити не дадуть. (До Біжу-й-не-набіжуся). Тут побігати не дадуть. (До Оленки). На вулицю не пустять гратися.

О л е н к а. Боюсь... Ходімо звідси. (Озирає братів, а ті, ображені поведінкою Їм-і-не-наїмся, суворомовчать).

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Не хочете? Тоді я сам! Я сам втікатиму. (Поривається бігти, а йому дорогу заступає звір. З жахом відступає назад).

К р у т и в у с (насмішкувато). Що, не пускає?

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Не... не... пускає... (Біжить в інший бік—те саме. Звертається потім до сестри Змія). Скажи, дівчино, чи є тут така стежка, якою б можна було вийти звідціль? Я тобі кільце ковбаси принесу або... шмат сала... або часнику ось дам.

1-а с е с т р а. Стежок нема. Вийти звідси неможливо.

Ї м - і - н е - н а ї м с я (з жахом). То що ж робити? Що? (Сідає, плаче). Ой ма-мо!

В е р н и д у б (хапає його за шию). Гидко на тебе дивитися. Сідай отут і жди.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Що ти мене садовиш? Я не хочу сидіти... Не хочу із Змієм зустрічатись.

В е р н и г о р а (показує йому кулак). Сиди!.. Їм-і-не-наїмся (злякано). Сиджу... (Сідає).

2-а с е с т р а. Що чуєш, сестро?

1-а с е с т р а. Чую, чую — дужче стугонить земля.

Б і ж у - й - н е - н а б і ж у с я (теж приклав вухо до каменя). І я чую.

О л е н к а (позираючи на братів). Може, втечемо? Крутивус (заспокоює її). Не бійся, сестричко. Ми тебе зобидить не дамо нікому.

Чути могутній посвист, тупіт копит. Падають з дерев окремі листочки.

2-а с е с т р а. Прибув наш брат.

За сценою чути голос Змія: "Чую, чую—людським духом пахне". Входить Змій.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Пропав... Кінець... Рятуйте! (Ховається під грибок).

З м і й. Оленка тут? Ого, та не сама, з братами! (До Верни-гори). Як тебе звати?

В е р н и г о р а. Вернигора. Можу гори розсувати. Змій. Чув про тебе. Та моя сила більша за твою. (До Вернидуба). А тебе як звати?

В е р н и д у б. Вернидуб. Можу дерева з корінням вивертати.

З м і й. Чув і про тебе. Та моя сила більша за твою. (До Крутивуса). А ти, мабуть, серед них найстарший? Твоє ім'я?

К р у т и в у с. Крутивус. Можу воду спинити, по сухому дну річки переходити... І річки, й озера.

З м і й. Не повірю, доки сам того дива не побачу. (До П'ю-і-не-нап'юся). А ти хто?

П'ю — і — н е — н а п'ю с я. Я? (Хильнуv з барильця і пішов на Змія, той аж відсахнувся з переляку). Я? Хочеш знати, хто я? Я — П'ю-і-не-нап'юся. (Наступає на Змія, той відступає).

У-ду-ду, у-ду-ду,

Сидів голуб на дубу,

Вигравав у трубу.

Труба точеная,

Позолоченая...

Змій (невдоволено). Відстань! (Стежить за Біжу-й-не-набіжуся, який весь час бігає навколо нього). А ти хто?

Б і ж у - й - н е - н а б і ж у с я. Я Біжу-й-не-набіжуся.

К р у т и в у с (хапає його за руку). Сідай!

Біжу-й-не-набіжуся сідає, але продовжує совати ногами.

З м і й (вмощується на грибок. Чує крик Їм-і-не-наїмся, витягає його за штани). А це що тут за молодець?

Ї м - і - н е - н а ї м с я (злякано). Я... той... Я брат Оленчин... Їм-і-не-наїмся... Ми в полі орали, а сніданку нема. Ми пішли... прийшли... шукали... Але я нічого... Я той... Я зараз... Де тут стежка? (Поривається йти).

З м і й. Ха-ха-ха! Стежку шукаєш? Хто потрапив у мої володіння, той назад не

повертається.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Я не хочу тут бути... Мені не подобається... Ми всі не хочемо. І я, і вони... Що ж, ти нас силувати будеш?

З м і й. Буду! (Пройшовся, оглянув усіх, питає). Чого прибули до мене?

В е р н и д у б. Закортіло, бач, на тебе подивитись, який ти є.

З м і й. Ну, дивіться. (Стає на камінь, освітлюється мінливим світлом прожекторів).

Музика.

К р у т и в у с. Сестра наша Оленка забрела сюди. Хочемо її взяти з собою.

З м і й. Оленку взяти? Ха-ха-ха! Оленки я не віддам!

В е р н и г о р а. А ми тебе й питати не будемо.

З м і й. Ха-ха-ха! І сестра ваша лишиться тут, і ви всі звідціль не вийдете.

В е р н и г о р а. Вийдемо!

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Вийдемо.

В е р н и д у б. Ія кажу — вийдемо! Ну, Змію, глянули на тебе, який ти є, і досить. Нам часу нема. Нас робота в полі жде. То говори зразу: будемо битись чи будемо миритись?

З м і й. Будемо битись!

В е р н и г о р а. Будемо битись.

В е р н и д у б. Ну, так будемо битись!

О л е н к а. Я боюсь, я боюсь... (Тулиться до Крутивуса).

З м і й. Хто першим на бій зі мною стане?

В е р н и д у б. А хоч би й я!

Починають битися.

Б р а т и. Не піддавайся, брате, не піддавайся!

Змій перемагає.

З м і й. Хто ще зі мною силою помірятися хоче? Вернигора. А хоч би й я!

Починають битися. Змій перемагає.

Він свистить. З'являються різні птахи та звірі.

З м і й. Посадовити всіх їх до темниці!

П'ю — і — н е — н а п'ю с я. Цікаво, дуже цікаво. (П'є з кухлика).

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Я не хочу... Мені там зовсім не подобається... Я не люблю темниць... Пустіть додому.

В с і. Не маєш права! Ще будемо битись!

Змій (до звірів та птахів). Чому ви стоїте? Хіба не чули мого наказу?... До темниці!

Звірі й птахи починають бити крилами, гарчати по-звірячому, сичати по-гадючому.

Заганяють в льох усіх. Оленку вихоплюють Зміївни.

О л е н к а. І я з ними... Нащо мене лишаєте одну?... Братики! (Кидається до них, але її піймали Зміївни, не пускають). Мамо! Мамочко!... Мамо! (Плаче).

З м і й (кричить). Я сліз не люблю.

Оленка затихає.

1-а с е с т р а. Пора вже тобі, брате, пообідати. Є для тебе і варене і печене.

Захвилювалося море.

2-а сестра. Зашуміло море. По морському дну йде наш брат Водяник-смертоносець.

Музика. З моря виходить Водяник-смертоносець.

Всі. Заждались тебе, брате.

Водяник. Я бурі здіймав, розбивав кораблі, заманював рибалок у відкрите море. Здрастуй, брате! Здрастуйте, сестри! (Помітив Оленку). Яке дівчатко гарне.

2-а сестра. Недобрий ти. Забуваєш, що в тебе є родичі на світі.

Водяник (ще раз глянув на Оленку). А дівча мені подобається. Як тебе звати?

Оленка. Оленка. (Плаче).

Змії. Хіба забула, що я сліз не люблю? Водяник. Я теж сліз не люблю!

1-а сестра бере чашу.

2-а сестра (взявши Оленку за руку). Не бійся, дурненька, ми тебе в сад поведемо, а в тім саду що хочеш є — і вишні, і сливи, і райські яблука... Ходім!

Оленка (пручаючись). Боюсь... Боюсь!

Оленку виводять силоміць.

Змії. Я почастую тебе сьогодні напоєм незвичайним, бо ти в мене гість дорогий.

Водяник. Бач, не похвалився тобі, брате, новиною.

Змії. Якою? Водяник. На дні морському серед водоростей знайшов я ліки чародійні. Помажеш ними рану — і навіть мертвий оживе.

Музика.

Змії. Ха-ха-ха! Оживлювати мертвих? Хіба не вистачає нам живих?

Вбігає перелякана Оленка, ховається за зрубом криниці. Оточують її Зміївни, нападають...

Оленка. Ой! (Застогнала).

Змії. А що, сестриці, упорались з дівчам?

Музика продовжується. 1-а сестра передає чашу 2-й сестрі, а та — Змієві, а вже Змії підносить її братові. Чаша зсередини освітлена. Водяник п'є Оленчину кров.

Завіса

КАРТИНА ДРУГА

Краєвид села.

Праворуч сільська хата. Садок. Город. Вдалині луки, ліс, річка. На вулиці діти, взявшись за руки, співають і пританцьовують. Зліва молода берізка. В колі танцюючих Котигорошко. Він же й заспіває.

Котигорошко.

Схотів добрий чоловік

Весело зажити

Та й вирішив курочку купити.

Всі.

А курочка по сінечках —

Куд-ку-дак, куд-ку-дак!

К о т и г о р о ш к о.
Схотів добрий чоловік
Весело зажити
Та й вирішив кізоньку купити.
В с і.

А в кізоньки довгі роги,
Ме-ме-ме, ме-ме-ме...
А в кізоньки довгі роги,
Ме-ме-ме, ме-ме-ме!

К о т и г о р о ш к о.
Схотів добрий чоловік
Весело зажити
Та й вирішив котика купити.
В с і.

А в котика гострі кігті,
Няв-няв-няв, няв-няв-няв!
А в котика гострі кігті,
Няв-няв-няв, няв-няв-няв!

К о т и г о р о ш к о. А тепер хочете побрехеньки послухати?
В с і. Хочемо!.. Хочемо!.. Котигорошко (сідає).
Його оточують діти.

Як був ще я хлопцем отакеньким, а батька ще й зовсім на світі не було, поїхали ми з дідом на ярмарок і знаєте чим?

Д і в ч и н к а. Кіньми.
К о т и г о р о ш к о. Волами.
Д і д (недочуває). Чим, кажеш?
К о т и г о р о ш к о. Волами.
Д і д. Чим? Чим?
В с і (кричать разом). Волами!

Д і д. Ага... пішки.

К о т и г о р о ш к о. А волики були невеликі. Можна отак їх... на пригорщ узяти.
Сміх.

Ж і н к а (до матері Котигорошка). Та й втішний же син у тебе, Катерино. Втішний і розумний.

М а т и. Добрий син. Не жаліюсь. Рости б йому швидше.

К о т и г о р о ш к о (позирнув у бік матері). Не перебивайте, мамо, а то побрехенька не вийде.

М а т и. Мовчу, мовчу.

К о т и г о р о ш к о. Так отож їдемо ми та й їдемо. Бачимо, ломаччя валяється. Я зирк, а там шестеро яєць. Такі ж вони великі, що я їх ледве в жменьку забрав. А в нас, як на те, свиня квоктала. Ось я й підсипав їх під свиню, а вона вилупила мені аж

шестеро...

Х л о п ч и к. Курчат.

Д і в ч и н к а. Каченят... Гусят...

Х л о п ч и к. Поросят.

К о т и г о р о ш к о. Аж шестеро... волів!

Сміх.

Д і д. Каченят?

В с і (кричать разом). Волів!

Д і д. Ага... кошенят. Котигорошко. А тоді ми з дідом стали хазяйнувати — землю орати та засівати. А як уродила в нас яра пшениця, дід і питає в мене: "А де ж ми будемо, сину, скирти складати?"

Д і в ч и н к а. На полі.

Х л о п ч и к. У клуні, щоб під дощем не замокали. Котигорошко. Ні, на печі. Там і скирти складати, там і молотити. А тут уже й батько мій підріс.

З хати виходить батько з лопатою.

М а т и. Таке наговориш!

К о т и г о р о ш к о. Батько, правда, рибалка добрий.

Б а т ь к о. А що ти там, сину, з мене смієшся?

К о т и г о р о ш к о. Отож, кажу, тато в мене добрий рибалка. Як закине вудочку в добру річечку, так і тягне, коли не сома отакенного (показує, який він великий), то краснопірочку. (Показує, яка вона маленька).

Ж і н к а. І таке ж вигидає.

Б а т ь к о (ніби суворо). Та я ж тобі і їсти не дам... Я ж тебе і в хату не пущу! (Хоче піймати Котигорошка, але його заступають собою діти).

М а т и. Годі тобі, сину, жартувати. Іди батькові допомагай криницю копати.

К о т и г о р о ш к о. Добре, мамо. Тільки ось потанцюємо — та й піду.

Б а т ь к о. Погуляй, Котигорошку, погуляй. Я і сам упораюсь.

К о т и г о р о ш к о (до дітей). Ану давайте "Подольночку"

танцювати.

В с і. "Подольночку"... "Подольночку"... Котигорошко. А хто буде Подольночкою?

Д і в ч а т к а. Я! Я! Я!

К о т и г о р о ш к о. Ти будеш Подольночкою.

Діти починають танцювати навколо берізки. Дівчині Подольночці одягають на голову віночок з квітів, і вона виконує все, про що співається в пісні.

Д і т и (співають).

Десть тут була Подольночка,

Десть тут була молодесенька,

Тут вона сіла, Тут вона впала,

До землі припала.

Дівчина схиляється біля деревця.

(Танцюючи, просять).

Ой устань, устань, Подоляночко,
Витри очі свої так, як скляночку,
Та візьмися в боки,
Та піди у скоки,
Та піди у скоки!

Дівчинка включається у загальний танок.

Хлопчик (вбігаючи). Тікаймо! Тікаймо! Змій летить, Змій!..

Діти розбігаються, розбігаються й дорослі. Лишився стояти на своєму місці Котигорошко.

М а т и (гукає). Котигорошку, сину мій, ховайся! Котигорошко. А чого ж ховатися, мамо? Я подивлюся на нього, який він є.

Падають з дерева окремі листки.

М а т и (позираючи на небо). Хвалити бога, пролетів. Ти-бо тепер у мене єдиний, сину. (Втирає хусткою очі).

К о т и г о р о ш к о. Мамо, ви плачете?

М а т и. Та як же мені не плакати, коли стільки горя я зазнала від отого Змія!

К о т и г о р о ш к о. А що ж він вам зробив?

М а т и. Ох, важко і згадувати. Була в тебе сестра Оленка і було шестеро братів.

К о т и г о р о ш к о. Мамо, а чого ж я їх не пам'ятаю? Пі сестриці, ні братів.

М а т и. Тебе ще й на світі тоді не було.

К о т и г о р о ш к о. А де ж вона, моя сестричка Оленка? Де брати рідні?

М а т и. Змій заманив Оленку до себе, заманив і братів твоїх. Може, й на світі їх уже нема. Ніхто мені звістки не приносить, Котигорошку.

К о т и г о р о ш к о. Мамо, а чому ви звете мене так — Котигорошком? Адже ім'я моє Іван, а всі кличуть Котигорошко та Котигорошко.

М а т и. Отож як трапилося в нас горе, що не стало ні Оленки, ні синів моїх, пішла я до річки. Стою над водою, дивлюсь, виглядаю, чи не пливуть вони човном, бо річка ця в море тече, а десь там, над морем синім, живе Змій ненажерливий... Стою та гірко плачу. Коли де не візьмись вітер, здійняв хвилю на воді, вихрить курявою по дорогах, котить горошину. Підняла я тую горошинку, принесла додому, посадила в себе на городі. Виріс з неї отакений кущ — густий та рясний. А на тому кущі тільки один стручок, а в тому стручку тільки одна горошина якась незвичайна, бо коли вечір настає, то вона вся так і засяє, мов лісовий світлячок. Тобі тоді ще й двох років не було. Підійшов ти до куща, зірвав стручок, випала з нього ота дивна горошина, а ти догнав її та з'їв. Від того й прозвали тебе...

К о т и г о р о ш к о. Котигорошком... Котигорошком. Мамо! (Надія раптом спалахнула в його оченятах). Мамо, а може, наша Оленка ще жива? Може, брати мої у неволі томляться, на злого Змія роблять?

М а т и (з виразним сумом). Хто ж до нього добереться? Хто його здужає? Старі люди кажуть — тяжкий до нього шлях, тяжкий і небезпечний.

Вбігають діти.

Б а т ь к о. Агов, сину, а йди-но сюди, щось покажу тобі.

К о т и г о р о ш к о (підходить). Що покажете?

Б а т ь к о. Бачиш?

К о т и г о р о ш к о. Камінь.

Б а т ь к о. Камінь-то камінь, та глянь, сину, який він великий! Це ж нам тут криниці не викопать, коли його звідси не забрати. Ось я людей гукну, хай допоможуть.

К о т и г о р о ш к о. А може, не треба, тату? Може, самі впораємось?

М а т и. Ой ні. Де там його вам підійняти.

Б а т ь к о (гукає). Агей, сусіди, а йдіть на хвилинку. Куме Павло! Куме Грицько! Степане! Микито! Агей! Ходіть-но сюди!

Сходяться чоловіки, жінки.

С у с і д и. Що тут у тебе?

Б а т ь к о. Та камінь. Сам не виверну, може, гуртом якось.

Ану, беріться!

Пробують.

Ану, ще раз, дружніше візьмемось!

Скидають свити, пробують знову.

С у с і д и. Бачу я, нам цього каменя не викинути. Тут треба пару добрих волів запрягти...

— Та й то чи витягнуть.

— Без волів навіть з місця не зрушимо.

К о т и г о р о ш к о. А дайте, тату, я поспробую.

Б а т ь к о. І не пробуй. Де це видано, щоб у твоїх літах...

Всі сміються, але сміх уривається, коли Котигорошко вивертає камінь, бере на руки.

М а т и (злякано кричить). Сину!.. Ой сину, що ти робиш? Покинь, бо розчавить тебе. Сусіди. Покинь!

— Підірвешся!

— Скалічиш себе!

К о т и г о р о ш к о. І чого це ви так злякалися? Він не важкий для мене. Ось я його віднесу звідси, та й хай собі котиться до річки.

Б а т ь к о (здивовано). Камінь... Такий камінь підійняв.

Входить Капшивий дід, обвішаний торбами.

Д і д. А подайте милостиню старому, немічному... Подайте. не минайте...

К о т и г о р о ш к о. Почекайте, діду, ось камінь віднесу. (Несе, кидає).

Чути, як загуркотіло.

С у с і д и. Радій, мати, що такого сина маєш.

— Лицар зростає в тебе.

— Коли б мені отакого сина.

— Це наш захисник росте.

— Жили по сусідству, а й досі не знали, що в хлопця така сила богатирська.

М а т и. Люди добрі, я й сама не знала.

С у с і д к а. І звідки вона в нього взялася?

М а т и. Мабуть, від отієї дивної горошини, що він її з'їв маленьким.

Входить Котигорошко.

М а т и (обмацує його). Цілий... не ушкоджений... Руки теж цілі, плечі... голова...

К о т и г о р о ш к о (до жебрака). Зараз, дідусю, щось вам винесу. Почекайте. (Побіг до хати).

Старого оточили люди.

С у с і д к а. Здалеку йдеш, жебраче?

Д і д. Ой, здалеку. Ходжу по землі, прислухаюся, до горя людського придивляюся.

Б а т ь к о. І що ж ти, діду, побачив, що почув?

Д і д. Коли б сльози зібрати народні — повноводної ріки не було б на світі. Плачуть сироти, плачуть вдови, плачуть матері. Проклинають Змія, ждуть богатиря. Та на світі ще немає такого молодця, який би міг помірятися з ним своєю силою.

С у с і д к а. Не кажи, діду. Рoste такий богатир.

К о т и г о р о ш к о (вибігав з окрайцем хліба). Візьміть, дідусю!

Д і д. А де ж той богатир?

С у с і д к а. Та оцей хлопчина, що стоїть перед тобою.

Д і д (розглядає Котигорошка). Звати ж тебе як?

К о т и г о р о ш к о. Та ім'я моє просте — Іван, а прозивають Котигорошком. Беріть же, діду, окраєць.

Д і д. Спасибі, сину, за твоє добре серце, що бідним людям "е відмовляєш. Хай тобі сили прибавиться. Я по землях ходитиму, я людям говоритиму: у такому-то селі, у таких-то батьків росте син-богатир, який, може, колись піде воювати зі Змієм.

К о т и г о р о ш к о. А піду! Неодмінно піду!

Д і д. І здолаєш його?

К о т г о р о ш к о. Не знаю. Пролітав оце він над селом. Листя з дерев обсипалось. А який з себе Змій — так і не довелось побачити.

Д і д. Він сильний. Його важко звоювати. (Пильно приглядається до Котигорошка).

К о т и г о р о ш к о. А що це ви так дивитесь на мене?

Д і д. Запам'ятати хочу, який ти є молодець. Та ще хочу тебе попередити: тяжкий до Змія шлях, небезпечний. Не раджу тобі, хлопче, з дому вирушати, бо не дійдеш ти до синього моря.

К о т и г о р о ш к о. Дійду! По сонцю та по зорях потрібні шляхи шукатиму, а дійду!

Д і д (кричить). Ні! Ти світу сонця більше не побачиш! (Зводить руки до неба).

Враз настає тьма, вітер. У тьмі чується зляканий голос матері: "Людоньки! Це не старець, це — Змій! Рятуйте!" Кидається, щоб захистити сина, але дужий вітер звалює її, як і інших, на землю. Блискавка, грім. Зникає тьма. Всі люди, повалені вітром, лежать. Тільки один Котигорошко стоїть, закривши очі ліктем. Підбігає до нього мати.

М а т и (з жахом). Сліпий...

К о т и г о р о ш к о. Ні, мамо, я... бачу! (Одводить лікоть від очей). Авжеж, бачу...

тільки очі дуже болять.

М а т и (обнімає його, цілує). Синочку мій!

С у с і д к а (придивляється до своєї дитини, скрикує). Убив!... Люди... Змій дитя моє вбив... (Виходить).

В с і. Дитя убив...

Хтось б'є в залізну рейку. Вбігає хлопець.

Х л о п е ц ь. Чи чули, люди, що Змій наробив?

В с і. Що? Не чули... Кажі!

Х л о п е ц ь. Хати поспалював, людей повбивав на тому кінці села.

Б а т ь к о. Гляньте, он знову горять.

В с і. Теж Змій підпалив.

— Життя нам від нього нема.

— Спокою не знаємо...

— Доки терпіти будем?

Б а т ь к о. А що робити? Що? Хто може силою своєю з ним помірятись? Хто?

К о т и г о р о ш к о. Я поміряюсь... Я піду!..

М а т и. Куди, сину? Куди ти зібрався йти?

К о т и г о р о ш к о. До синього моря, мамо, де Змій живе. Хочу битися з ним смертним боєм!

Б а т ь к о. Котигорошку, сину мій! (Обнімає його). Важко мені розлучатися з тобою. Та я знаю: святе діло — за волю народну битися. Я згоден... Іди! (Цілує його в лоб).

М а т и. Котигорошку... Синочку мій... Єдиний ти у мене, сину, єдиний...

С у с і д и. Виряджай, мати, сина-лицаря в дорогу.

— Тільки йому під силу зі Змієм воювати.

— За народну правду горою статні

Пішла мати до хати.

К о т и г о р о ш к о. Прощайте, тату!

Б а т ь к о. Прощай, сину. Дивися ж там... Будь обережним, бо Змій хитрий і підступний. Ну, а коли вже з ним доведеться битися, не відступай. Будь сміливим у бою.

К о т и г о р о ш к о. Буду!

М а т и (виносить з хати і одягає на сина киптарик, торбу, брилик. Не стримавшись, жадібно обнімає його, цілує). Ой сину! Та я ж тебе виглядатиму і зраночку, і ввечері... Я ночей недосипатиму... все буду думати, все ждатиму...

К о т и г о р о ш к о. Не плачте, мамо, я повернусь!

Б а т ь к о (схвильовано). Не плач, стара, він повернеться...

М а т и. Як же мені не плакати? Як же мені не тужити? Один він у мене на світі...

К о т и г о р о ш к о. Прощайте, друзі мої! Прощайте!

Д і т и. Прощай, Котигорошку!

— Бажаємо тобі здолати Змія!

— Повертайся до нас.

— Не забувай нас.

— Ми будемо тебе ждати.

К о т и г о р о ш к о (до сусідів). Прощайте!

С у с і д и. Повертайся жив-здоров!

— На тебе всі надії.

— Ждемо тебе з добрими вістями.

К о т и г о р о ш к о (скинув брилик, помахав ним у повітрі). Я повернуся, мамо, повернусь! (До всіх). Прощайте! (Вклоняється). Я все зроблю, щоб принести вам добрі вісті. (Пішов).

В с і. Щасти ж тобі, хлопче...

— Повертайся живим.

— Хай тобі сили прибавиться...

М а т и. Ой, чує моє серце, пропаде... Зажди... Сину... (Поривається бігти, але її стримує чоловік).

Б а т ь к о. Хай іде наш син! Не зупиняй його. Хай щаслива йому дорога стелиться! Він сестру та братів визволятиме. Він волю народові здобуватиме. Не зупиняй його! Хай іде! (Махає йому привітно вслід рукою).

Музика.

Завіса

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ТРЕТЯ

Декорація першої картини. Біля криниці виріс кущ калини. Співають пташки.

Кує зозуля. На ґанку сидять сестри.

1-а с е с т р а. Що сталося з нашим братом Змієм? Прилетів, мов хмара. Не їсть, не п'є.

2-а с е с т р а. Питаюся в нього: "Брате,—кажу,—Змію, хто міг тебе стривожити? Кого ти боїшся?" А він як гляне на мене, як тупне ногою, як мотне головою, як закричить, як заверещить: "Я нікого не боюсь! Я нічого не боюсь! Я того Котигорошка зі світу зведу!"

1-а с е с т р а. А хто ж він — Котигорошко?

2-а с е с т р а. Не знаю, тільки бачу, брат наш Змій його боїться.

1-а с е с т р а. Буде Змієві погано—буде погано й нам. Розпитаймось, порадьмось, як нам Котигорошка зі світу звести.

2-а с е с т р а. Здається, брат іде!

З'являється Змій.

З м і й. Сестри мої, вам буде робота.

1-а с е с т р а. Слухаємо тебе, брате!

2-а с е с т р а. Все, що накажеш, зробимо.

З м і й. Затруїти криниці й озера! А тут поставити столи з їжею, питвом, ласощами — і теж все затруїти!

1-а сестра. Брате, скажи, кого ти стережешся так?

З м і й. Котигорошка. Я бачив його. Я силу його знаю. Але мучить мене думка: чи засліпив я його, чи лишився він зрячим? Коли зрячим лишився, то він прийде сюди... Неминуче мусить прийти! Я відчуваю це... Я знаю...

1-а сестра. У нього є батько, мати?

2-а сестра. Є сестри, брати?

З м і й. Його сестрою була Оленка. Його брати — ті шестеро, що ми їх укинули колись в оцю темницю. Нам треба обдурити Котигорошка й знищити його.

2-а сестра. Все зробимо, що ти звелиш, бо знаємо: буде тобі погано — буде погано й нам. Хіба не так?

З м і й. Так, сестри, так. Спасибі! Одразу ж беріться до роботи, а я піду до моря та подумаю. (Виходить).

Сестри виносять з палацу стіл, ласощі.

1-а сестра. Де ж ми поставимо: чи тут, чи там?

2-а сестра. Поставимо ось тут, біля криниці, щоб на виду було.

Ставлять. 1-а сестра приносить відро.

Давай сюди. (Вмочує у відро кропило, бризкає ним на стіл). Страшна отрута. Чи візьме оце яблуко, чи пиріжок, чи скибку кавуна... аби хоч раз вкусив, то вже він буде наш.

1-а сестра (милується калиною). І що б це воно значило? На тім місці, де пролилась Оленчина кров, бач, яка рясна та пишна виросла калина. Чи не зазнаємо ми від неї лиха? Може, зрубати її?

2-а сестра. Яке ж то лихо може бути від деревини? Нехай собі росте, а ми ходім тепер затруїмо озера й криниці.

Виходять. За сценою чути голос бабусі: "Голубчику, батечку, пожалій". Входить Зміїв слуга, тягне стару за руку. У старої в'язочка хмизу.

С л у г а. Не пручайся. Все одно не вирватись тобі від мене. Всіх наказано карати, хто хоч гіллячку а чи хоч дубчик вкраде з лісу Змієвого. Буде тобі, бабо, смерть!

Б а б у с я. Я ж не крала. Я підбрала те, що з дерева впало. Голубчику, батечку, відпусти...

Слуга. Не відпущу!

З протилежного боку входить Котигорошко.

К о т и г о р о ш к о. Гей, чоловіче, куди бабусю тягнеш?

С л у г а. А ти хто такий? Звідкіля ти взявся?

К о т и г о р о ш к о. Звідкіля б не взявся, а стареньку відпусти!

С л у г а. Відпустити? (Сміється). Оцю бабу відпустити? Та їй зараз буде смерть!

К о т и г о р о ш к о. Відпусти її!

Б а б у с я. Відпусти мене.

С л у г а. Я тобі відпущу зараз. (Підняв палицю з гадючою головою. Засвітилися гадючі очі вогнями).

К о т и г о р о ш к о (підбіг, схопив руку, здавив. Палиця випадає. Б'є його).

Слуга втікає.

Ідіть, бабусю, тепер уже він вас не зачепить.

Б а б у с я. Сину, ти врятував мені життя. Не знаю, звідки ти прийшов, хто ти є і як тебе звати, але бачу: в тебе добре серце. Візьми оцей перстень. У старих руках він уже не діє, а діє тільки в молодих. Хто серцем чистий, хто сміливий, чесний та відважний, тому завжди він у пригоді стане, бо це перстень не простий, а чарівний. Бери його собі. Ти молодий, тобі жити, а я вже скоро помру.

К о т и г о р о ш к о (розглядає перстень). Що ж я з ним, бабусю, робитиму?

Б а б у с я. Коли тобі буде сутужно, коли сам чогось зробити не зможеш,— забажай. Перекинь тоді його з лівої руки на праву, то й побачиш, що воно буде. (Озирається). А ще хочу я тебе попередити — втікай швидше звідця.

К о т и г о р о ш к о. Чому?

Б а б у с я. Тому, що ти потрапив до Змія. Піду і я. (Виходить тією стежкою, якою вводив її Зміїв слуга).

Звір заступає дорогу бабусі. Котигорошко знищує його.

Такого звіра одним ударом убив. Бачу, є в тобі сила, але стережись хитрощів Змія. Стережись. (Виходить).

К о т и г о р о ш к о (оглядає дім). Добряча хата. А море! Яке ж воно широке та гарне. (Сідає на камінь, розв'язує вузлик). Ні скориночки вже не лишилося. А їсти ж хочеться. Хіба пошукати? У Змія, напевне, щось знайдеться. (Помічає біля калини столик). Ого, скільки тут ласощів. Що ж його взяти? (Взяв пиріг, поклав). Ні, краще яблуко. Бач, яке воно красиве і, мабуть, смачне-смачне. (Роздумує), їсти чи не їсти? їстиму!

Почувся Оленчин голос: "Не їж тут і не пий нічого".

Хто це промовляє? (Зазирає під кущ). Нікого. Може, мені вчулося таке? (Бере пиріг). Смажений! Їсти чи не їсти? Їстиму!

Знову почувся Оленчин голос: "Не їж і не пий нічого". Входять Змієві сестри.

Котигорошко їх не помічає, бо знов оглядає кущ калини.

2-а с е с т р а. Може, це він?

1-а с е с т р а. Може, й він.

2-а с е с т р а. Біжи розшукай Змія, а я тут з ним погмоню.

1-а сестра зникає, 2-у сестру помічає Котигорошко.

Здоров був, хлопче!

К о т и г о р о ш к о. Здорова була, дівчино! А чи правда, що тут живе Змій?

2-а с е с т р а. Правда. А хто ж ти такий і чого сюди прийшов?

К о т и г о р о ш к о. Хто я такий? Так собі, хлопець, Котигорошком прозиваюсь...

2-а сестра аж похитнулась.

2-а с е с т р а. Котигорошко? І це правда?

К о т и г о р о ш к о. Авжеж, не брехня.

2-а с е с т р а. І ти не боїшся Змія? Він же тебе з'їсть.

К о т и г о р о ш к о. А може, і не з'їсть. А ти хто така?

2-а сестра. Я була одна дочка у батька й матері, та мене Змій украв, а шестеро братів пішли визволяти.

Котигорошко. Де ж вони?

2-а сестра. Закинув їх Змій до темниці, там вони й на попіл потрухли.

Котигорошко. Як же тебе, дівчино, звати?

2-а сестра. Оленкою.

Котигорошко (кидається до неї). Ти? Оленка? Сестрице моя рідна! Я ж тебе прийшов визволяти!

2-а сестра. Де тобі визволити! Шестеро не визволили мене, а то щоб ти сам!.. (Оглядає його). Я була у батька та матері найменша.

Котигорошко. А тепер я меншенький. Я все тобі розкажу. А зараз дай мені, сестрице, чогось гаряченького, бо дуже зголоднів.

2-а сестра. А чому ж ти ласощів не береш? Котигорошко. Я до них не звик. Мені борщу або каші. 2-а сестра. Добре. Зараз винесу. (Вибігла).

Гойдається біля криниці калинове гілля, промовляє Оленчин голос: "Не сестра вона тобі, не рідна.

Ти не пий тут і не їж нічого. Ти виріж із мене сопілку та заграй — всю правдоньку будеш знати".

Котигорошко. Зроду не чув, щоб калина людським голосом промовляла.

Той же голос: "Я не калиною зростала, я була колись дочкою у батька та матері".

Входить 2-а сестра з мискою, ложкою та окрайцем хліба.

2-а сестра. Їж, братику, та швидше, бо скоро сюди Змій прилетить.

Котигорошко. А дай мені, сестрице, ножа.

2-а сестра. Нащо він тобі? Ти ж просив їсти? Котигорошко. Я потім їстиму. Дай ножа!

2-а сестра. Не розумію, нащо тобі ніж? (Дає ножа). Котигорошко. Сопілку виріжу. (Вирізує).

2-а сестра. І для чого тобі, братику, тая сопілка? (Стежить, як він майструє).

Котигорошко. Гратиму зараз. (Взяв до рота, сопілка заспівала. Під час співу калина освітлюється сильніше).

Ой помалу-малу, мій братику, грай,

Та не врази мого серденька вкрай,

Мене, молодую, із світу згубили,

У моє серденько гострий ніж встромили.

Щоб б це воно значило, що калинова сопілка так промовляє?

2-а сестра. Не вір! Неправду та сопілка промовляє.

Котигорошко. Ану, ти заграй.

2-а сестра. Не хочу й до рук її брати.

Котигорошко. Грай! (Наказує). Грай!

2-а сестра. Коли ти вже хочеш та просиш... (Взяла до рук сопілку і тільки притулила її до губів, як сопілка заспівала).

Ой помалу-малу, душогубко, грай

Та не врази мого серденька вкрай.

(Кидає сопілку). Неправду вона вимовляє, неправду... Я не душогубка, я твоя сестра Оленка...

Котигорошко (грізно). Грай.

2-а сестра. Не хочу й до рук її брати... Не хочу!

Котигорошко (грізно). Грай.

2-а сестра. Ну, добре. (Притулила сопілку до губів. Освітилась калина яскравіше).

Ой помалу-малу, душогубко, грай,

Та не врази мого серденька вкрай.

Мене, молодую, ти з світу згубила,

У моє серденько гострий ніж встромила.

Котигорошко. Так це ти мою сестру Оленку із світу звела?

2-а сестра (падає навколішки). Не вбивай... Пожалій... Я всю правду тобі розкажу!

Котигорошко. Веди, показуй, де Оленчина могила.

2-а сестра. Немає могили, її тіло спалили, і попіл той вітер розвіяв.

Котигорошко. Не вірю тобі, Зміївно, не вірю. Ось мені сопілка правду скаже. Скажи, сопілонько, де мені сестрицю Оленку шукати?

Заспівала сопілка.

Ой помалу-малу, мій братику, грай,

Від Водяника мене виручай.

Я у Смертоносця в царстві злім томлюся,

Я за матінкою рідною журюся.

Хто це такий Водяник? Якою дорогою йти до нього? Як мені визволити Оленку?

2-а сестра. Водяник-смертоносець—Зміїв брат. Ані доріг, ані стежок до нього нема. Чи попливеш на човні, чи на кораблі — він здійме бурю, розіб'є твій корабель. До його царства водяного добратися не можна.

Котигорошко. Ні, Зміївно, доберусь я і до Водяника-смертоносця! А зараз говори, де мої брати томляться?

2-а сестра. Брати? Їх давно вже на світі нема. Пропали вони в цій темниці.

Котигорошко. Де ключі? Я сам хочу глянути.

2-а сестра (з надією). Ключі? Вони там... У палаці... Я тобі їх зараз винесу.

Котигорошко. Добре. Я почекаю.

2-а сестра зникає.

(Позирає на двері). Втекла. (Підходить до темниці, гукає). Агей, брати мої, озовіться! (Слухає). Я ваш рідний брат, Котигорошко. Я прийшов вас з неволі визволяти. Чи ви ще живі, озовіться!

Чути голос: "Живі. Двері відмикай, нас на волю випускай".

Чую, живі мої брати, живі. Набрехала мені Зміївна. Що ж робити? (Пробує замки). Міцні. Без ключів їх не відкриєш. Ковалю б сюди гукнути, але де його розшукати? Ага!

(Виймав

перстень). Спробую бабусин подарунок. (Перекинув з лівої руки на праву). Хочу я, щоб зараз же мені тут був коваль з ключами,

Входить коваль з в'язкою ключів.

К о в а л ь. А хто тут викликав мене у царство Змієве?

К о т и г о р о ш к о (здивовано і радісно). З'явився... Чи не диво? (До коваля). Та це я вас викликав. Здрастуйте!

К о в а л ь. Здрастуйте! А хто ж ти будеш, хлопче? Чого прийшов у володіння Змія і що тобі потрібно від коваля Максима?

К о т и г о р о ш к о. Я Котигорошко. Братів моїх і сестру Оленку полонив Змій. Я прийшов їх з неволі визволяти.

К о в а л ь. Хлопчику мій, я бачу, ти сміливий. Чоло в тебе мудре і погляд ясний. Говори, якої допомоги ждеш від мене?

К о т и г о р о ш к о. Дядьку Максиме, он там, у підземеллі, мучаться брати мої рідні. Чи зумієте замки ці відімкнути?

К о в а л ь. Це діло добре. Попробую! (Починає поратись біля замків, відмикає їх, гукає). Агов, люди добрі! Тут прийшов ваш рідний брат Котигорошко з неволі вас визволяти.

К о т и г о р о ш к о. Дядьку Максиме, ідіть відімкніть усі темниці й випустіть невільників на волю!

К о в а л ь. Я виконаю твій наказ. (Виходить).

К о т и г о р о ш к о (кладе сопілку собі до торбини). Може, вона мені ще колись пригодиться.

Жмурячись від денного світла, з темниці виходять брати.

К р у т и в у с. Де визволитель наш? Нічого я не бачу... так. ріже мені сонце очі.

К о т и г о р о ш к о. Ось де я, перед тобою, брате. Крутивус (обіймає його, цілує).

Всі оточують Котигорошка.

Герой ти наш! Орел! Та як нам дякувать тобі за оцю волю?

В е р н и д у б. Дай гляну я на тебе, який ти є.

В е р н и г о р а. Це честь — такого брата мати.

П'ю — і — не — н а п' ю с я. Цікаво, як розшукав ти нас?

Б і ж у - і - не - н а б і ж у с я. Я такий радий... такий радий... Хоч розімнуса трошки. (Починає бігати по сцені).

Ї м — і — не — н а ї м с я. Та дайте ж і мені мого братика обійняти. (Обіймає). А їсти нам приніс?

В е р н и г о р а. Скажи, як наша мати?

В е р н и д у б. Батько як? Живі, здорові?

П'ю — і — не — н а п' ю с я. Цікаво, чи ждуть нас, чи, може, й ждати перестали?

К р у т и в у с. Затуркали хлопця, не знати кому й відповідати.

К о т и г о р о ш к о. Я теж... Я такий радий, що оце вас розшукав. А мати й тато живі. Ждуть не діждуться... Це ж від матері я дізнався, що ви у неволі в Змія, і пішов

вас визволяти.

К р у т и в у с. Життя нам врятував. Всі. Волю повернув нам, волю!

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Дивіться, дивіться, скільки їжі. (Кидається до столу).

К о т и г о р о ш к о. Не їж... Там все затруєне.

Ї м - і - н е - н а ї м с я. Таке добро, такий харч зіпсували.

Входить коваль.

К о в а л ь. Я виконав наказ. Невільники на волі! Погляньте, скільки їх. Ідуть і йдуть.

Чути голоси: "Слава Котигорошку! Слава богатиреві! Слава!"

К р у т и в у с. А це ж хто? Що за чоловік?

К о т и г о р о ш к о. Дядько Максим.

К о в а л ь. Він замки відімкнув.

Брати оточують коваля.

В с і. Спасибі вам, Максиме. Спасибі.

— Виручив нас.

— Не забудемо.

К р у т и в у с. Та ще ми не всі. Немає серед нас Оленки, сестриці нашої. Невже її знищив Змій?

К о т и г о р о ш к о (виймає сопілку). Ну, кому з вас дати: тобі чи тобі? (Дає Вернигорі). Скажи, сопілонько, де сестрицю Оленку шукати?

В е р н и г о р а (недовіжливо). І скаже? (Взяв до губів).

В с і. Невже скаже?

Чути спів сопілки.

Ой помалу-малу, мій братику, грай,

Від Водяника мене виручай.

Я у Смертоносця в царстві злім томлюся,

Я за матінкою рідною журюся.

В с і. Жива.

В е р н и г о р а. На морському дні. Чули?

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Як же туди добратися?

К р у т и в у с. Подумаємо.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Я так гадаю: втікати нам треба мерщій, поки ще Змій не повернувся.

К о т и г о р о ш к о. Ні, не втікати нам треба від Змія, а зустрітися з ним та розпитатися... По-доброму не говоритиме — силою примусимо! Хай покаже нам шлях до сестриці Оленки.

В е р н и г о р а. Твоя правда, брате.

В е р н и д у б. Не залишимо сестри, не повернемось додому, пеки її не розшукаємо.

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Шукатимемо сестру.

В с і. Шукатимемо сестру!

Ї м - і - н е - н а ї м с я (припадає вухом до каменя). Чую... (Злякано). Я чую, земля

гуде. Це Змій летить. Ховаймося! (Метушиться. куди б сховатися).

Котигорошко. Оце такий ти, брате? Оце так ти боїшся Змія? Нехай прилітає, будемо з ним битися.

Крутивус. Твоя правда, брате.

Пролітає Змій.

Коваль. Бачу його в небі.

Вернидуб. Ія вже бачу.

Коваль. Дозволь мені, Котигорошку, лишитися з тобою. Я, може, ще тобі в пригоді стану.

Котигорошко. Та я і так не знаю, як уже дякувати вам.

Коваль. Не треба мені подяки. Віднині я твій слуга на всяке добре діло.

Котигорошко. Ні, не слугою мені будьте, а другом вірним.

Коваль. Гаразд, я буду і тобі, й твоїм братам вірним другом.

Всі брати дякують йому за це.

Ім — і — не — на їм с я. Шумить... Ви чуєте?

Вернигора. Он він сідає на узбережжі.

Вернидуб. Крила згорнув.

Шум стихає.

Біжу — й — не — на біжу с я. Дивіться, дивіться, сюди йде.

Вернидуб. Нехай іде. Я дуже злий на нього. Он скільки літ найкращих він одібрав у мене. Цього я не прощу йому і буду битися з ним не на життя, а на смерть.

Вернигора. І я з ним битимуся знову.

Всі. Всі будемо битися.

Котигорошко. Ні, брати мої, зі Змієм говоритиму я сам. А ви йдіть он туди, щоб Змій вас навіть не бачив.

Вернидуб. Ми б підсобили тобі, брате.

Вернигора. Допомогли б.

Котигорошко. Ні, ні, я сам... Я хочу з ним зустрітися віч-на-віч.

Крутивус. Будь обережним, брате, і Змія стережись.

Котигорошко. Добре, добре...

Вернидуб. Я бився з ним, і він мене переміг.

Вернигора. І я бився з ним — він і мене переміг.

П'ю — і — не — на п'ю с я. Коли потрібна буде наша допомога, — гукнеш. Ми всі одразу прийдемо сюди.

Котигорошко. Гаразд.

Біжу — й — не — на біжу с я. Не забувай про нас. Лиш тільки свиснеш, ми всі зразу з'явимось сюди.

Котигорошко. Спасибі, брате!

Коваль. Гуртом би вдарити на Змія.

Всі. Не забувай же, ми будемо недалечко. Ти тільки знак додай...

Котигорошко. Спасибі вам, брати, спасибі.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Я теж з вами... Я боюсь тут залишатися... (Спиняється біля Котигорошка). Брате, а чи немає в тебе хоч сухарика?

К о т и г о р о ш к о. Нема.

Всі виходять. Котигорошко сідає під калиною. За сценою чути голос Змія:

"Чую, чую, людським духом пахне". Входить Змій.

(Йде йому назустріч). Ти не помилився. Люди тут є.

З м і й. Агов, хлопче, чого тобі тут треба?

К о т и г о р о ш к о. Тебе, коли ти є той самий Змій, що полонить людей, кров'ю людською впивається.

З м і й. Ха-ха-ха! Це я!

К о т и г о р о ш к о. Довго тебе шукав. Хочу розпитатися, хочу сестру визволити з неволі.

З м і й. Ха-ха-ха! Про сестру думаєш, а знайдеш тут зараз свою смерть. Я з твого серця крові натовчу й нап'юся. Признавайся, хто ти є, бо зі мною може мірятися силою тільки Котигорошко. Та він іще молодий і живе так далеко, що сюди і ворон його кісток не занесе.

К о т и г о р о ш к о. Ворон кісток не занесе, а добрий молодець сам прийде.

З м і й. Хотів би я глянути на твою силу.

К о т и г о р о ш к о. Ти спершу покажи свою силу.

З м і й. Ось моя сила. (Бере в руки камінь). Сам бачиш,— камінь твердий, а дивися, що з нього зараз буде. (Здавив, посипався тільки порох).

К о т и г о р о ш к о. Е, це дурниці! Здави так, щоб з нього юшка потекла. (Здавлює камінь, біжить вода). Отак дави, отак-о!

З м і й. Ану, хто сильніше засвище? (Свиснув, аж з дерев листя посипалось). Послухаю тебе.

К о т и г о р о ш к о. Зажмурся, бо коли я свистітиму, то в тебе очі можуть на лоба повилазити.

Змій заплющує очі.

(Свистить і палицею б'є Змія). А що, Змію, чи добре свищу?

З м і й. Правду кажеш. Мало очі не повискакували. Ну, тепер бачу я, недарма ти нахвалявся. А перед тим як битись, я мушу знати, хто ти є.

К о т и г о р о ш к о. Я — Котигорошко.

Музика.

З м і й (придивляється). Котигорошко. Впізнав... (Відступає вражений, зводить руки догори, кричить). Ти світу сонця більше не побачиш!

К о т и г о р о ш к о. (перекидає перстень з лівої руки на праву, сміється). А що, Змію, не діють твої чари?

З м і й (знітившись). Може, будемо миритись?

К о т и г о р о ш к о. Ні, будемо битись!

З м і й. Ну, бий ти першим.

К о т и г о р о ш к о. Ні, бий ти першим!

Починається двобій.

З м і й (знесилившись). У тебе є батько?

К о т и г о р о ш к о (б'є його). Є!

З м і й. А воли в нього є?

К о т и г о р о ш к о (ще удар). Є!

З м і й. Він ними орав?

К о т и г о р о ш к о. (ще міцніший удар). Орав.

З м і й. А давав волам перепочити?

К о т и г о р о ш к о. (збиває Змія з ніг). Давав.

З м і й. Давай і ми перепочинемо.

К о т и г о р о ш к о. Давай!

З'являється 2-а сестра, одягнена під стару бабу.

2-а с е с т р а (тихо). Брате Змію, отруєну стрілу тобі даю. Убий його, убий!

К о т и г о р о ш к о. Хто вона? Хто оця жінка стара? А може, й не стара? Я зараз подивлюсь на неї.

2-а с е с т р а (здіймає хустку). Що, пізнаєш тепер? (Втікає).

Змій швидко витягає з торби лук і пускає стрілу. Котигорошко вчасно відхиляється.

Чути голос 2-ї сестри: "Брате... ти вбив мене... убив..."

К о т и г о р о ш к о. Вмирай, душогубко, вмирай!

З м і й (погрожуючи). Я тебе зі світу зведу!

Враз темніє. Шумлять дерева, падає листя. В небі пропливає чорна тінь Змія.

К о т и г о р о ш к о (кричить). Що, злякався? Втікаєш? Та знай, я і під землею тебе розшукаю... За кривду людську, за сестру мою Оленку помщуся!

Завіса

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Ліс. Галявина. В дуплі старого дерева горно. В освітленні горна в чорному шкіряному фартусі коваль Максим гострить меч. Він не помічає дітей, які, ховаючись між деревами, стежать за його роботою.

К о в а л ь (оглядає меч. Відчувається, що він дуже важкий). Ще нагострю його гарненько, та можна й віддати.

(Підходить до точильного каменя, зазирає в коритце). Еге, та тут ані краплиночки води. Доведеться йти до озера. (Взяв казанок, прикрив гіллям меч, пішов).

Вбігають з-за дерев діти.

1-й х л о п ч и к. А що я вам казав? Бачили? Самі тепер бачили, як він кував не серп і не рогач, а меч.

2-й х л о п ч и к. Давай глянемо на нього, поки коваля нема. (Вайлувате йде).

Його спиняє 1-й хлопчик.

1-й х л о п ч и к. Почекай. Нам треба когось послати, щоб вартував. (Вказує на хлопця). Ти серед нас найменший.

Х л о п ч и к. Мені теж хотілося б глянути на меч. (Невдоволений, виходить).

2-й х л о п ч и к. Ось я його в руки візьму, попробую, чи замашний. (Пробує підняти

меч і не може). Еге, я думав, що він легенький, а він он який...

1-й х л о п ч и к. Ось зараз я попробую! (Хоче взяти).

Спритніший за нього 3-й хлопчик відпихає його геть.

3-й х л о п ч и к. Пусти мене, я дужчий... Я зараз навіть однією рукою підйму. (Пробує, але навіть не зрушив з місця).

Всі. Що, важкий? Не підймеш?

— А хвалився: "однією рукою..."

— Не витрачай сили!

3-й х л о п ч и к (з запалом). От підйму! Зараз підйму! (Напружився, схопив, крім дерев'яної ручки, ще й залізо). Ой!

4-й х л о п ч и к. Що, обпікся? Він же тільки з вогню. Ану лиш дай мені.

2-й х л о п ч и к. Та дайте ж мені дотовпитись...

1-й х л о п ч и к. Ану, гуртом.

Пробують підняти — не можуть.

Всі. Важкий.

— Для кого ж він скував його?

— Хто ж може таким мечем воювати?

1-й х л о п ч и к. А ви хіба не чули? Не знаєте?

Всі. Про що?

— Не знаємо.

— Нічого ми не чули.

— А ти хіба щось чув?

— То розкажи і нам.

— Розкажи.

1-й х л о п ч и к (таємниче). Я чув, уже по наших землях ходить він.

В с і. Хто ходить? Хто?

1-й х л о п ч и к. Богатир Котигорошко, он хто! Кажуть, його навіть Змій боїться.

Не помічений дітьми, входить Котигорошко, сідає осторонь, слухає, що про нього говорять.

А наш коваль — наче друг тому богатиреві. Для нього він і меч оцей скував, щоб можна було битися зі Змієм.

2-й х л о п ч и к. А який же він із себе, той богатир?

1-й х л о п ч и к. Який? (Вибирає очима дерево). Бачиш оте дерево найвище? Отакого він зросту. А руки в нього отакенні. (Показує). А коли йде, так земля під ним угинається. Де рукавом майне, там тихі дерева починають враз шуміти, наче від бурі.

2-й х л о п ч и к (помітивши Котигорошка). А дивіться, дивіться, хто там сидить.

Всі оточують Котигорошка.

В с і. Ти хто такий?

— Як тебе звати?

— Відкіля йдеш?

— Куди йдеш, хлопче?

Котигорошко. Іду я здалеку. А зовуть мене Іваном.

1-й хлопчик. Скажи, ти ніде не зустрічався з Котигорошком? Це богатир такий. Він за народ стоїть проти Змія. Нічого ти не чув про нього від людей?

Котигорошко. Та трохи чув.

Всі (з зацікавленням). Що? Що ж ти чув?

— Розкажи.

— Розкажи нам, хлопче!

Котигорошко. Та гомонять люди, начебто він уже бився зі Змієм, але Змія у першому бою не здолав. І тепер жде, коли коваль скує йому меч...

Хлопчик. Уже... Уже дядько Максим скували.

2-й хлопчик. Тільки важкий дуже меч. Ми пробували його підняти.

Котигорошко. А де ж він лежить?

1-й хлопчик. Та он під отим гіллям.

Котигорошко. Гляну. (Підвівся).

В цю хвилину з криком вбігає хлопчик, той, що вартував.

Хлопчик. Втікаймо! Втікаймо! Іде сюди Капшивий дід.

Котигорошко. Чого ж вам втікати? Не бійтеся... Залишайтесь тут.

1-й хлопчик. Ти ще його не знаєш. Це Зміїв слуга... Найлютіший. Я раджу, хлопче, і тобі кудись сховатись від нього.

Діти розбігаються. Входить, озираючись, бабуся.

Котигорошко. Здрастуйте, бабуся!

Бабуся (злякано). Хто це? Хто?

Котигорошко (підходить до неї). Це я, бабуся.

Бабуся. Стара вже стала. Недобачаю. (Розглядає його). Впізнала тепер. Здрастуй, молодець.

Котигорошко. Здрастуйте.

Бабуся. Давно тебе шукаю в лісі, щоб попередити.

Котигорошко. Про що?

Бабуся. Послухаєш зараз. (Озирається). Знай, сину. Змій усюди вже порозставляв на тебе пастки. Стережись!

Котигорошко. А які ж то пастки?

Бабуся. Слухай. Де силою не може він здолати супротивника, там до хитрощів удається. Я давно живу в лісі. Я його вдачу Зміїну знаю. Може, там, сину, а може, й тут натрапиш на криницю чи джерело, то хоч би як хотів пити, але й краплі не бери тієї води, бо вона затруєна. Удар спочатку по ній ціпком, то й побачиш, що воно буде.

Котигорошко. А що ж буде, бабуся?

Бабуся. Цього я тобі не скажу. Слухай-но далі. А захочеш їсти та натрапиш десь у лісі на їжу—не бери ані рісочки в рот. (Озирається). Я зустрічалася з ковалем Максимом — це мій давній приятель, і він розповів мені про тебе. Я вже знаю, хто ти є. Ти богатир Котигорошко. Ти врятував мене від смерті. (Кладе руки йому на плечі). Врятуй тепер людей, що томляться під ярмом Змія, поверни їм волю, і люди тебе ніколи

в світі не забудуть.

Котигорошко. Я все зроблю, аби визволити сестру мою Оленку і всіх невольників, що мучаться у Змія.

Бабуся. Запам'ятай же все, що я тобі сказала. Запам'ятай! (Виходить).

Входить коваль з казанком води.

Котигорошко. Здрастуйте, дядьку Максиме!

Коваль. Здрастуй, Котигорошку!

Котигорошко. Чув я, меч мій вже готовий.

Коваль. Нагострити його треба, та можна й воювати. А чому сам прийшов? Де твої брати? (Лле у корито воду).

Котигорошко. Над річкою у лозах. Дядьку Максиме, то, може, ми зараз будемо гострити меч?

Коваль. Давай! (Розкидає гілля, виймає звідти меч, несе до точильного каменя). Буде він гострий як бритва.

Починають гострити. З'являється Зміїв слуга, підкрадається до коваля.

Слуга. Ага, піймався, ковалю! Тепер нікуди не втечеш від мене. Змій велів доставити тебе навіть мертвого, а я живого приведу.

Коваль. А нащо я Змієві потрібний?

Слуга. Ти цей меч на кого скував, га? На кого ти скував його? На Змія? Говори!

Коваль. Брехати не люблю і критися не буду. На Змія меч скував.

Слуга. А тепер його разом з тобою доставлю Змієві. Хай ним голову зітне. (Пробує підняти меч, але не може). Важкий... Ну що ж, я тут його лишу. Ніде не дінеться. Потім волами одвезу. (До коваля). Іди.

Коваль. То що ж мені так по-дурному доведеться помирати? Не згоден я на це.

Слуга. Іди, коли тобі наказую.

Котигорошко (бере меч. Налітає, як вихор, хапає діда за бороду). Що скажеш ти тепер? От я візьму і оцим мечем зітну тобі голову.

Слуга виривається, залишивши в руці Котигорошка одірвану бороду, з лементом тікає.

Коваль. Бач, як чкурнув він звідси. Треба й нам втікати, бо прибіжить до Змія, а той як гляне, як мотне головою, як тупне ногою, як закричить, як заверещить: "Де бороду подів?" Прилетить сюди відразу.

Котигорошко. Хай прилітає. Я його зустріну, а ти, ковалю, йди до братів моїх, з ними побудь.

Коваль. Чого ж мені йти? Може, тобі треба підсобити.

Котигорошко. Іди, іди. Я хочу з ним зустрітися віч-на-віч. Коли сутужно буде — свисну, і ви з'явитесь всі.

Коваль виходить. Кує зозуля.

Зозуле, зозуле, скажи, скільки літ мені на світі жити?

Кує один раз.

Чому ж так мало? Еге, та зозулю хтось сполохав.

Сам по собі починає хитатися куш з дивними квітами.

(Розгортає його). Бач, не помітив я, що тут криниця лісова. А вода яка в ній чиста і прозора. Нап'юся. (Але не п'є). Радила мені бабуса... (Підіймає над зрубом меч).

З'являється в білому вбранні 1-а Змієва сестра.

1-а сестра. Спинися, не вбивай! Не вбивай!

Котигорошко. Хто ти така?

1-а сестра. Невільниця.

Котигорошко. Як ти потрапила сюди, дівчино?

1-а сестра. Змій затруїв воду, примусив мене чатувати на тебе. Він знав, що ти прийдеш сюди, і, може, захочеш напиться з цієї криниці.

Котигорошко. Дивись мені в очі.

1-а сестра. Не все ще я сказала... Я на дні морському жила у Водяника-смертоносця за наймичку. Але Змій забрав мене звідти і примусив чатувати на тебе. Не винна я ні в чому. Десь живуть у селі мої батько та мати. Та ще десь є шестеро братів. Чи живі вони, — не знаю, бо їх колись полонив Змій і кинув до темниці.

Котигорошко. Як тебе звати, дівчино?

1-а сестра. Оленка. Чула ще я розмову Водяника-смертоносця зі Змієм і довідалась: десь є у мене найменший брат, Котигорошко, але я його зроду і в вічі не бачила.

Котигорошко. Оленка! Невже це про тебе мені сопілка промовляла? І ось зустрілись ми так дивно... Скажи мені, чи справді ти невільниця?

1-а сестра. Бачиш, очі мої ясні.

Котигорошко. Очі в тебе справді ясні. (Дістає з торби сопілку).

1-а сестра. Дай же я гляну на тебе, щоб потім усім людям могла розповісти, який ти є, яке серце в тебе добре.

Котигорошко. Який же я?... Звичайний собі хлопець.

1-а сестра. Ой ні. Ой, не звичайний! Я хочу знати твоє ім'я.

Котигорошко. Іваном звать та ще Котигорошком прозивають.

1-а сестра. Ти? Котигорошко? Це правда? Так ти ж мій брат. Мій рідний брат... (Кидається до нього, щоб обійняти, але Котигорошко дає їй сопілку).

Котигорошко. Мене вже раз обдурила дівчина. Хочу правду знати. Грай!

1-а сестра. Братику, ти мені не віриш? Я ждала тебе стільки літ.

Котигорошко. Грай!

1-а сестра (притулила до рота сопілку. Почувся голос Оленчин).

Ой помалу-малу, душогубко, грай... (Дивиться з жахом на сопілку). Що? Що це? Як сміє вона таку неправду вимовляти? Візьми, візьми!

Котигорошко (суворо). Грай! Я хочу знати, хто ти є насправді.

1-а сестра. Я бідна дівчина-полонянка. Я в неволі була. Я додому...

Котигорошко. Грай! (Підводить руку з шаблею).

1-а сестра. Гратиму.

Сопілка виспіває.

Ой помалу-малу, душогубко, грай,
Та не врази мого серденька вкрай.
Мене, молодую, ти зі світу згубила
І в моє серденько гострий ніж встромила.

(Кидає сопілку, кричить). Неправда! Неправда!

Котигорошко. Правда! Ти вбила мою сестру Оленку? Ти? Признавайся!

З-за дерева з'являється Капшивий дід.

Дід. Ану, хлопче, почекай!

Котигорошко. Десь я тебе бачив, діду. (Приглядається). Змій... Вгадав. Не крийся! Дід. А я і не криюсь.

Темно, свист, грім. Із-за дерев з'являється Змій з мечем, кидає торбу сестрі, та виймає з неї лук і стрілу. Починається двобій. Змієва сестра цілить Котигорошкові в спину. Натягується лук дужче, дужче... пускається стріла. Котигорошко вчасно відхиляється... Стріла б'є мимо.

Котигорошко. Так он ти як? Отруйною стрілою мене хочеш вбити? Умри ж сама!

В цю мить Змій заносить над ним свій меч. Котигорошко вчасно відводить удар. Двобій триває. Зміївна зникає.

Змій. Може, будемо миритись?

Котигорошко. Ні, будемо битись. (Знов пішов у наступ). Мені на світі жить, тобі вмирати!

З'являються брати і коваль. Котигорошко б'є супротивника ловким сильним ударом.

Змій. Ой! (Хапається за рану, падає).

Котигорошко. Сконав.

Вернидуб. Сконав найбільший кат.

Котигорошко. Ще залишилася Зміївна.

Вернигора. Нема. Ми вже самі упоралися з нею.

Всі. Слава тобі, брате! Слава!

Крути вус. Ми перевірили: у володіннях Змія вже невільників нема. Всі повернулися додому.

Біжу — й — не — на біжуся. А ми додому не підемо, а підемо до синього моря сестрицю Оленку визволяти. Веди нас, брате!

Всі. Веди!

Котигорошко (підіймаючи шаблю). Веду!

Музика.

За мною!

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

КАРТИНА П'ЯТА

Підводні гори. Пропливають дивовижні риби: крилатки, нетопирі, морські лахматі коники, скати, глибоководні риби з ліхтариками на голові; повзуть по підводному

камінню краби, йоржі, черепахи, павуки, зірки. З'являється Крутивус, розмахуючи то лівим, то правим вусом, він розганяє воду. За ним ідуть Котигорошко, коваль і всі брати.

К р у т и в у с. Здається, далі дороги нема. Он які гори стали перед нами.

К о т и г о р о ш к о. Високі, що й казати... На таку скелю нам не вибратись.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво, що ж будемо робити? Може, повернемо назад?

Ї м - і — н е - н а ї м с я. То добра рада, брате. Вже я по камінню цьому ноги позбивав. Повернемося.

К о т и г о р о ш к о. Ні, назад ми не підемо. Лишить сестру? Та як не соромно вам отаке казати?

Як глянемо ми в вічі нашій матері, коли вони спитають у нас про Оленку?

К р у т и в у с. Твоя правда, брате. Назад ми не підемо.

В е р н и г о р а. Не лишимо сестру в неволі у Смертоносця.

В е р н и д у б. Ми вільні, то хай же вільною буде й вона. А чи не так?

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Назад ми не підемо. Тільки вперед.

К о в а л ь. Гори високі, та, може, стежку де знайдемо.

К о т и г о р о ш к о. Біжу-й-не-набіжуся, ану поглянь, чи там можна пройти?

Б і ж у - й - н е - н а б і ж у с я (помчав в один бік). Тут стежки нема. (Помчав у другий). І тут нема.

К о т и г о р о ш к о. Оглядаймо краще, оглядаймо всі.

Оглядають, крім Їм-і-не-наїмся. По дну проповзають краби, павуки. Їм-і-не-наїмся сідає на камінь, до нього наближається краб. Їм-і-не-наїмся злякано скрикує, а потім б'є ложкою. Краб проповзає далі. З'являються брати.

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Стежки нема.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Пройти не можна.

Ї м - і - н е - н а ї м с я. Я теж шукав і... нема. Таке страхіття скрізь.

К р у т и в у с. Високі скелі та урвища. Не вибратися нам.

В е р н и д у б. Я таких гір не бачив зроду.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Що ж будемо робити?

К о в а л ь. Оце задача.

В е р н и г о р а. Вже пробував я камінь—міцний, мов залізо.

К о т и г о р о ш к о. А йти вперед нам треба.

Мовчанка.

(Озирає всіх, зупиняє свій погляд на Вернигорі).

На тебе, брате Вернигоро, вся тепер надія. Виручай!

В е р н и г о р а. Попробую! (Немовби воза підважує, так давить плечем).

Всі стежать за ним.

Ї м - і - н е - н а ї м с я (злякано). Ховаймося, а то камінням нас привалить.

К о т и г о р о ш к о. Не ховатися нам треба, а підсобити.

В е р н и г о р а. Ні, ні, не підступайте близько, бо тоді сила моя пропаде.
(Напружується. Давить).

К.р у т и в у с. Стоїть гора, стоїть.

К о т и г о р о ш к о. Не рушиться.

В е р н и д у б. Натискуй дужче, брате, дужче!

П'ю — і — не — н а п'ю с я. Цікаво, чи звалить він цю скелю?

В е р н и г о р а. Не можу. (Відходить геть).

К о т и г о р о ш к о. Брате, пам'ятай: за тими горами сестра.

В е р н и г о р а. За тими горами сестра... Я мушу подолати скелі, мушу! (Знову стає до скелі).

Б і ж у — й — не — н а б і ж у с я. Ви гляньте, гляньте!

Чути гуркіт падаючого каміння.

К о т и г о р о ш к о. Спасибі тобі, брате.

Б р а т и. Знову є шлях перед нами!

К о т и г о р о ш к о. Ну, рушили у путь.

Крутивус розмахує вусами. Музика. Затемнення.

В е р н и г о р а. Дивіться, знову якась перешкода.

К о т и г о р о ш к о. Що б там не було, а ми не спинимось і не повернемо назад.

Шлях їм перетинає дрімучий ліс з віковими деревами.

К р у т и в у с. Далі шляху нема.

К о т и г о р о ш к о. А треба знайти.

К о в а л ь (здивовано). Оце ліс... Зроду такого не бачив. Деревина біля деревини.

В е р н и г о р а. Не пройти нам тут.

П'ю — і — не — н а п'ю с я. Цікаво, як же ми будемо пробиратися в такій гущавині?

Ї м — і — не — н а ї м с я. Скажіть, а в цьому лісі є вовки?

Б і ж у — й — не — н а б і ж у с я. Є... Може, де стежку знайду.

В е р н и д у б. Нікуди не біжи. Ось гляну я на дерева. (Підходить ближче, обмацує їх).

К о т и г о р о ш к о. На тебе, брате Вернидубе, вся надія. Виручай!

В е р н и д у б. Попробую! (Вивертає з корінням віковічні стовбури).

К о т и г о р о ш к о. Хвала тобі, наш брате.

Б р а т и. Молодчина!

— Ламай, ламай!

— Є знову шлях у нас!

— Все ближче до сестри!

— Цікаво, ще якісь там будуть перешкоди чи це вже остання?

К о т и г о р о ш к о. Рушаймо далі!

Музика. Затемнення.

К р у т и в у с. Бачу, щось маячить спереду.

В е р н и д у б. Скеля.

В е р н и г о р а. Не схоже.

П' ю — і — не — н а п' ю с я. Цікаво, може, то палац?

Ї м — і — не — н а ї м с я. Невже то справді палац? Так швидко ми прийшли. Це ж у ньому, мабуть, Смертоносець?

К о т и г о р о ш к о. Тим краще, коли вдома він.

Б і ж у — й — не — н а б і ж у с я. Ні, ні, на дім воно не схоже.

К о в а л ь. У мене добрий зір. Не палац бачу я й не скелю.

Ї м — і — не — н а ї м с я. А що ж воно таке? Ну що?

К о в а л ь (придивляється). Стоїть там брама.

Згодом виростає перед ними брама.

К р у т и в у с. І справді, брама.

К о т и г о р о ш к о. На п'яти замках.

К о в а л ь (обмацує її рукою). Залізна.

К о т и г о р о ш к о. На п'яти незвичайних замках. На вас, дядьку Максиме, вся тепер надія. Виручайте!

К о в а л ь (дістає ключі). Оце так задача.

П' ю — і — не — н а п' ю с я. Цікаво, чи відімкне ж він замки?

Б і ж у — й — не — н а б і ж у с я. Майстер добрий — мусить відімкнути.

К о в а л ь. Ви не хваліть, бо щось не відмикається.

К о т и г о р о ш к о. Ви, дядьку Максиме, пробуйте. (Стежить за ним). Ну, як? Годиться ключ? Не підійшов?

К р у т и в у с. Ти пробуй ще.

В е р н и д у б. Ключів багато в тебе...

В е р н и г о р а. Якийсь-то підбереш.

К о в а л ь (упрів). Не прості ці замки, і простими ключами їх не відімкнути.

К о т и г о р о ш к о. Бачу.

П' ю — і — не — н а п' ю с я. Цікаво, чи обійти її не можна?

Б і ж у — й — не — н а б і ж у с я. Я зараз гляну. (Побіг наліво).

К о т и г о р о ш к о. Що там таке? Чому спинився?

Б і ж у — й — не — н а б і ж у с я. Страшне провалля, аж туманіє голова.

К о т и г о р о ш к о. А з цього боку що? (Іде направо, а за ним Їм-і-не-наїмся).

Ї м — і — не — н а ї м с я. Ой-йой! Та не дивися ж, не дивись, бо звалишся у прірву!

П' ю — і — не — н а п' ю с я. Цікаво глянути й мені. (Вийшов).

В е р н и д у б. Ось вона, пастка наша. Тут треба бути обережним.

К о т и г о р о ш к о (з'явившись). І там провалля, і там провалля. Єдиний шлях нам — через оцю браму.

Ї м — и — не — н а ї м с я. А за цією брамою ще, може, десять буде таких брам. Вже сили нема.

П' ю — і — не — н а п' ю с я. Коли втомивсь, лягай полеж, а ми за тебе думать будемо, як далі нам пройти.

Б і ж у — й — не — н а б і ж у с я (вбігає). І дна не видно — така там прірва

глибочезна!

П'ю — і — не — на п'ю с я. Цікаво, що ж будемо робити?

Крутивус. Подумать треба.

Їм — і — не — на їм с я. Я б повертався назад. Цієї брами нам не відчинити.

Біжу — й — не — на біжус я. Мовчи хоч ти! Не досаждай.

Котигорошко. Скільки пройдено шляху... Скільки подолано перешкод. Може, за брамою цією наша Оленка... То як же можна повертатись?

Всі. Твоя правда, брате.

Котигорошко. А може, повалити браму. Брате Вернигоро, пробуй.

Вернигора. Попробую. (Пробує, але даремно). Ні, не можу повалити. Моя сила проти каменя діє, а заліза не бере.

Котигорошко (до Вернидуба). Брате Вернидубе. Попробуй ще ти свою силу.

Вернидуб. Попробую. (Пробує, але даремно). Моя сила проти деревини діє, а заліза не бере.

Мовчанка.

Котигорошко. 'Ану, я попробую. (Обмацує браму). Ні... замки тут зачаровані. Всі. Зачаровані.

Крутивус. Невже нічого не придумаємо гуртом? Коваль. Коли б ключі... не прості... А де дістанеш їх? Котигорошко (скрикує). Згадав!.. Згадав... А може, вийде? (Виймає перстень).

Крутивус. То що в тебе за перстень? Дивіться, як він сяє. Котигорошко. Це перстень не простий, це перстень чарівний. Я пробував його силу на горішній землі. Попробую ще й під водою. (Перекидає з лівої руки на праву). Бажаю, щоб зараз були мені ключі не прості... ключі від оцієї брами.

Всі стежать.

Коваль. Я вже бачу...

Біжу — й — не — на біжус я. І я бачу. Дивіться.

Згори падають ключі.

П'ю — і — не — на п'ю с я. Ключі?

Котигорошко (підіймає їх і передає ковалеві). Ану, дядьку Максиме, пробуйте.

Коваль (відмикає). Цей є! І цей є! І цей! І цей! Котигорошко. А останній?

Всі напружено стежать.

Коваль (руки в нього тремтять). Та, мабуть же, і цей. (Пробує, але замок не відкривається). Ну, що б це значило?

Котигорошко. Пробуйте, дядьку Максиме, пробуйте.

Крутивус. Ти не хвилюйся, спокійно відмикай.

Вернидуб. Не поспішай.

Вернигора. Бач, руки як тремтять у тебе.

П'ю — і — не — на п'ю с я. Цікаво, чи відкриє ж він останній той замок?

Коваль. Ху! Аж кинуло у піт мене. (Відкрив замок останній, розчинив браму).

Всі зупинились, мов зачаровані.

К о т и г о р о ш к о. Ви бачите, бачите всі?

К р у т и в у с. Палац...

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Там живе Смертоносець?

К о т и г о р о ш к о. Там живе сестра.

В е р н и г о р а. Оленка наша.

В е р н и д у б. Не віриться, що зараз ми її зустрінемо.

К о в а л ь. Такого палацу не бачив зроду.

Б і ж у - й - н е - н а б і ж у с я. Вона ж не знає і не відає, що ми вже тут.

П' ю — і — н е — н а п' ю с я. Цікаво глянути тепер на неї. Вже, мабуть, дівка.

К о т и г о р о ш к о. Коли ми браму відчинили, чого ж спинятись? Веди нас, брате Крутивус! Веди на зустріч із сестрою. Швидше! Сміливіше!

К р у т и в у с. Веду! (Розмахує вусами).

З піснею йдуть через браму.

Завіса

КАРТИНА ШОСТА

Водяне царство з відповідною фауною і флорою. На передньому плані будівля, складена з підводного каміння. Заплели її різні водорості. Поруч альтанка.

На ґанку сидить Оленка, співає пісню.

Оленка.

Не зозуля в лісі затужила,

Не пташина в лузі голосила —

То сестричка лист писала,

На чужину посилала

Та й до брата слізно промовляла:

"Брате мій, брате-соколоньку,

Ти покинув сестру-сиротоньку,

А я ходжу, покликаю,

Як зозуля в темнім гаю:

Ой вернися з далекого краю".

"Сестро моя, сестро моя рута,

Як я можу до тебе вернути?

Через ліси темнесенькі,

Через ріки бистресенькі..."

З'являється служка.

С л у ж к а. Плачеш... Знову плачеш? Хіба тобі невідомо, що Водяник-смертоносець не любить, коли в тебе засмучені очі? А вже є вісті, що всесильний володар моря повертається з походу. Він везе тобі багаті подарунки.

О л е н к а. Нащо вони мені, коли я не маю волі!

С л у ж к а. Ти про волю земну забудь. Ніколи й ніхто не може врятувати тебе звідси.

О л е н к а. Нащо він оживив мене тоді, біля криниці, ліками чародійними? Нащо

забрав сюди, в підводне царство? Я не можу забути, як світить сонце, як співають пташки, як цвітом рясним убирається земля.

С л у ж к а. Скорися! Будь ласкавою з Водяником-смертоносцем. Адже сьогодні твоє з ним весілля.

О л е н к а. Не бути цьому!

С л у ж к а. Ти слухай мене, слухай моєї поради, бо велике горе впаде на твою голову, коли Водяник любов свою на гнів поверне.

Чути сурму. Служка стає на камінь.

Олено, бачиш, вже недалеко наш володар. Швиденько витри очі, умий обличчя.

О л е н к а. Хай бачить він мою журбу. Хай знає про моє невтішне горе.

С л у ж к а. Ти його наречена.

О л е н к а. Я його невільниця.

Входять слуги, несуть дарунки. З'являється і сам Водяник.

В о д я н и к. Здрастуй, Олено, здрастуй, моє сонце ясне!

О л е н к а (покірливо). Здрастуй, Водянику-смертоносцю!

Служка виходить.

В о д я н и к (зазирає в обличчя). Я бачу в твоїх очах сльози. Ти не любиш мене, ти не слухаєшся мене.

О л е н к а. Я тобі корюся.

В о д я н и к. Сьогодні справимо наше весілля.

О л е н к а (злякано). Ні... Ні!..

В о д я н и к. Ти хочеш відкласти його на день, на два?

О л е н к а. Життя без волі — не життя для мене. Краще вбий... (Ридає). Убий мене!

В о д я н и к. Ти занедужала? А я здійняв бурю на морі, потопив корабель і в моє підводне царство привіз найкращих танцюристок. Ми справимо бучне весілля. А тим часом хай звеселять вони тебе, хай розвіють твій сум. (Б'є в долоні).

Підходить до нього служка, вклоняється.

Музик і танцюристок покликати сюди!

Служка виходить.

Я знаю, Олено, тобі не легко забути ту землю, де ти жила і зростала, але ти мусиш зрозуміти: туди вже вороття тобі нема. Справимо весілля — і станеш ти водяною царицею. Я так хочу, і так воно й буде.

Заграли музики. Одна за одною з'являються танцюристки. Під час танців вбігає гонець, падає на коліна перед Водяником.

Г о н е ц ь. Володарю мій, біда! Водяник (невдоволено і збентежено). Що трапилось?

Г о н е ц ь. Невідомі люди йдуть сюди.

В о д я н и к. Що? Гонець. Попереду вусатий. Перед ним розступається вода.

О л е н к а. Може, то мій брат Крутивус?

В о д я н и к. Встань! Дихни!

Чути пісню братів

Косарі косять, а вітер повіває,

Шовкова трава на косу налягає,
Шовкова трава на косу налягає,
А з-під тієї трави галка вилітає.
Ой скажи нам, галко, галочко чорненька,
Де наша сестриця, сестриця рідненька?

Ніхто й ніколи ще не приходив так у моє царство. Шлях до мого володіння закривають гори високі, заступають ліси дрімучі, загороджує залізна брама на п'яти чарівних замках. Людині тут не пройти. (Маленька пауза). Чому затихла музика? Чому припинилися танці?

О л е н к а. Хто ж вони? Хто ці люди? Може, то мої брати?

В о д я н и к. Хто міг відчинити браму, коли ключі у мене?.. (Обмацує себе, але ключів не знаходить).

З'являються брати, коваль.

О л е н к а (біжить їм назустріч). Братики!.. Рідні!.. (Потрапляє в обійми Крутивуса).

К р у т и в у с. Жива! Жива!

В е р н и г о р а. Сестрице!

В е р н и д у б. Розшукали... Та дай же обійняти тебе. (Цілує).

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Дозвольте ж і мені дотовпитися до сестриці! Здрастуй, Оленко, здрастуй, рідненька! (Цілується з нею).

О л е н к а. Біжу-й-не-набіжуся! (Цілує його). П'ю-і-не-на-п'юся! (Кинулась до коваля й спинилася). А вас не знаю.

В е р н и д у б. Коваль Максим — наш друг.

О л е н к а. Здрастуйте, дядьку Максиме!

К о в а л ь. Здрастуй, Оленко, здрастуй!

О л е н к а. Це сон... Справді, сон... Невже це ви переді мною?

В с і. Як бачиш. Розшукали тебе. Така радість...

О л е н к а. Не думала ж я і не гадала. А як же наші мама, тато? Живі-здоров!?

К о т и г о р о ш к о. Живі, здорові. Ждуть нас там, не діждуться.

О л е н к а (до Котигорошка). А це... це хто? Чому його не знаю? Чий ти, хлопчику?

К о т и г о р о ш к о. Якщо ти їм сестра, то будеш і мені сестрою. Я твій молодший брат.

О л е н к а (здивовано). Брат? (Позирає на Крутивуса, немовби перевіряє, чи правду ж говорить хлопчина). Це мій брат?

К р у т и в у с. Так, це наш брат.

О л е н к а (кидається в обійми). Братику!

К о т и г о р о ш к о. Сестрице! Рідна!..

О л е н к а. Як же тебе звати?

К о т и г о р о ш к о. Котигорошком.

В о д я н и к (з жахом і здивуванням). Ти? Ти Котигорошко?

К о т и г о р о ш к о. Я Котигорошко. А ти, може, Водяник-смертоносець?

В о д я н и к. Я... Водяник-смертоносець.

Котигорошко. Просимо тебе по-доброму, по-хорошому відпустити на волю нашу сестру Оленку.

Оленка. Відпусти мене додому!..

Водяник. Ха-ха-ха! Відпустити Оленку? Ха-ха-ха! Відпушу... (Схопив несподівано Оленку за руку, кинув її до служки). Відпушу... Коли всі загадки мої ти відгадаєш, коли все зробиш так, як я тобі звелю, тоді сестру твою Оленку, а мою царівну водяну я відпушу на волю. Коли ж ти загадок моїх не відгадаєш, тоді тебе й братів твоїх ще й коваля в придачу звелю скарати я на смерть.

Оленка. Братику Котигорошку, не домовляйся з ним. Він і тебе, і всіх вас згубить.

Котигорошко. Не бійся, Оленко. Коли треба буде, ми зуміємо себе захистити.

Всі. Зуміємо!

— Правда твоя, брате.

Котигорошко. Погодимось на це?

Всі. Дивися, брате, тобі видніше.

— Погодимось.

— Відступати нам не випадає.

— Не боягузи ж ми.

Котигорошко. Загадуй свої загадки.

Для Водяника виносять крісло. Сходяться всі служки, і військо, і танцюристкі.

Водяник. Що є на світі найпрудкіше, найсолодше і найм'якіше?

Вернй дуб. Найпрудкіше... Хіба що заєць?

П'ю — і — не — на п'ю с я. Цікаво, дуже цікаво... Найпрудкіша — ластівка.

Крутивус. Подумати треба.

Їм - і - не - на їм с я (вискакує наперед). Подумать треба! О! Я вже знаю! Найпрудкішим є на світі наш брат Біжу-й-не-набіжуся!

Той, схопившись з місця, починає бігати. Водяник і всі його прибічники регочуть.

Водяник. Спиніть його, спиніть! Коваль (бере Біжу-й-не-набіжуся за руку). Сідай!

Їм - і - не - на їм с я. Я знаю... Я вже відгадав. А найсолодшим буде мед! А найм'якшим — подушки пухові!

Сміх.

Водяник (до Котигорошка). Що скажеш ти?

Котигорошко. Найпрудкіша на світі думка, найсолодше — сон, а найм'якше — кулак, бо на чому б ти не лежав, а все кулак під голову мостиш.

Водяник. Правда. Ти бачиш оту гору?

Котигорошко. Бачу. Водяник. Чи зможеш ти з гори тієї пошити мені кожух?

Котигорошко. Чом не пошити? Пошию, але тоді, коли ти мені з піску ниток зсукаєш.

Схвалення серед братів.

Водяник. Язик у тебе гострий мов бритва. А розум меткий, наче блискавиця!

(Глянув убік). Подати мені отой горщик!

Дають.

Залатай оцю дірку — і я звільню з неволі Оленку.

Котигорошко. Добре. Чом не залатати? Залатаю. Але спочатку виверни його навиворіт.

Водяник (зі злістю надіває горщик на голову одному зі своїх служок). Це ще не все. Я хочу, щоб ти обігнав мого меншого брата.

Оленка. Ти говориш неправду. Він тобі не брат. Це найкращий у твоєму царстві бігун.

Водяник. Я тебе не питаю. Мовчи!

Оленка. Не буду я більше мовчати...

Котигорошко. Якщо ти, Водянику, брата виставляєш, то брата поставимо й ми.

Водяник (б'є в долоні).

З'являються слуги.

Мого гінця покликати сюди.

Слуги виходять.

Ще раз нагадую: коли змагання ти програєш, вам всім буде нехайна смерть — і смерть страшна. Чи згоден ти змагатися тепер?

Котигорошко (до Біжу-й-не-набіжуся). Ну, брате Біжу-й-не-набіжуся, виручай!

Біжу — й — не — на біжу с я. Попробую.

З'являється гонець — високий, з довгими, як у чаплі, ногами.

Водяник (гінцеві). Бігтимеш до брами і назад. Коли не виграєш змагання, я батогами тебе засічу!

Гонець вклоняється.

Гонець. З ким маю я змагатись?

Біжу-й-не-набіжу с я. Зі мною. (Бігає навколо гінця).

Гонець (зміряв його презирливим поглядом). Курча!

Водяник. Помчали!

Вернигора. Помчали.

Музика.

Вернидуб. Як вітер буряний.

П'ю — і — не — на п'ю с я. Цікаво, дуже цікаво, хто буде переможцем?

Водяник. Ага, мій гонець обганяє.

Їм — і — не — на їм с я. Обганяє його гонець. Що ж тепер буде?

Крутивус. Мовчи! Дивися й мовчи.

Оленка. Вони порівнялись знову.

Котигорошко. До брами підбігає першим Біжу-й-не-набіжуся.

Крутивус. Мчать назад.

Їм-і-не-наїм с я (кричить, розмахуючи руками). Давай... давай!.. Біжу-й-не-набіжуся! Рідненький братику, давай, да-а-ва-а-ай!

Водяник. Уб'ю! Батогами засічу до смерті... Голову зітну! (Погрожує кулаком).

Оленка. Він доганяє брата. Він обганяє його.

Водяник. Ха-ха-ха! Гонець мій зрозумів, що не зносити йому голови, коли не виграє змагання!

Ім — і — не — на їм с я. Наддай, братику, наддай! Отак... Молодчина!.. Ага, знай наших... Відстає Водяників гонець.

Вернигора. І справді, відстає.

Вернидуб. Біжу-й-не-набіжуся знову вирвався вперед! *

П'ю — і — не — на п'ю с я. Цікаво, дуже цікаво!

Водяник (люто кричить). Уб'ю! Засічу батогами! Засічу!..

Оленка (кидається вперед). Братику! Рідний! Переміг...

Її схоплює служба. Першим вбігає Біжу-й-не-набіжуся, а за ним уже гонець.

Котигорошко (тисне йому руку). Спасибі тобі, брате.

Всі. Молодчина!

— Добре бігаєш, ой добре!

— Виручив.

— Виграли змагання.

Біжу-й-не-набіжуся. Так дякуєте, наче я хтозна-що зробив.

Водяник (ходить, нервується).

Гонець стоїть, чекаючи вироку.

Забрати його до льоху.

Гонець. Змилуйся, володарю! Пожаль, не губи.

Гінця силоміць виводять вартові.

Котигорошко. Ну, все. Загадки відгадали, гінця твого перемогли. Віддавай нам сестру!

Водяник. Ні, це ще не все. Є в моїм царстві їдець. Є в моїм царстві питець. Коли ви їх переможете в змаганні, віддам тоді сестру Оленку. Коли ж програєте...

Ім — і — не — на їм с я. О! Це річ приємна. (Повеселів одразу). Там, де їжа, там і я. А скажіть, наїдки будуть смачні?

П'ю — і — не — на п'ю с я. Цікаво, напитки будуть добрячі?

Водяник (б'є в долоні).

З'являються слуги.

Покликати Того, хто більше за всіх їсть, і Того, хто більше за всіх п'є.

Вносять стіл. Музика.

Ім — і — не — на їм с я (одразу вмощується за стіл). Ви чули, брати, чули? От бач! І я вам у пригоді став.

Котигорошко. Дивися ж, брате, виручай.

Ім — і — не — на їм с я. Ого, у цьому ділі помічників мені не треба.

Котигорошко (до П'ю-і-не-нап'юся). Від вас обох залежить наша доля.

П'ю — і — не — на п'ю с я. Цікаво, що за питво, нам подадуть?

Ім — і — не — на їм с я (до слуги). Ей ти, земляк!.. Чи як тут тебе величають... Іди

сюди!

Слуга підходить.

Скажи на кухні, щоб не барились та побільше їжі виставляли. Голодний я. Ну, моторніше повертайся, щоб одна нога тут була, друга там.

П'ю — і — не — на п'ю с я. Про питво їм нагадай, і квартиру хай поставлять мені найбільшу. (Теж сідає за стіл).

Крути вус. Ведуть! Дивіться, їх обох ведуть під руки.

Оленка. Їх завжди водять...

Котигорошко. Мов тих панів.

Входять Той, що найбільше п'є і Той, що найбільше їсть. Перший говорить хриплим басом, а другий — тенорком. Обое гладкі і з вигляду немовби сонні.

Питець. Володарю мій, я жду твого наказу! (Вклоняється).

Їдець. Волода... гик! Воло... гик! Я жду... Гик! Наказу... Гик!

Водяник (невдоволено). Що це на тебе гикавка напала? Ти, мабуть, уже пообідав?

Їдець. А так, мій володарю... гик! Я вже... гик!.. пообідав.

Водяник. Напийсь води.

Питець. Вода йому не допоможе. Я знаю, що робити треба.

Їдець. Він знає... гик! (Підставляє спину). Тільки не дуже бий.

Питець. Велику гикавку треба виганяти великим кулаком. (Б'є).

Їдець (скрикує від кожного удару). Ой, ой! Уже... уже нема... Немає гикавки... Нема!

Питець. А може, ще разок? (Б'є).

Їдець. Та що ти мене гупаєш, наче спина моя—барабан? Та я тобі... (Замахується, щоб ударити, і скрикує). Ой! Иой! (Хапає ротом повітря). Відбив мені... Ой! Легені!.. Нічим дихати. Не прощу! Я... Я зараз...

Водяник. Мовчать!

Питець. Мовчу.

Їдець. І я... Ой, мовчу!

Обое шанобливо вклоняються.

Водяник. Сідайте за стіл, їжте, пийте, але попереджаю вас: коли змагання ви програєте, то вже ані пити, ані їсти більше вам не доведеться.

Питець. Що має нам вчинити тоді володар?

Їдець (радо). Ми сядем під арешт?

Водяник. Я голови звелю вам відрубати!

Питець (дивиться здивовано і лячно). Ого! То є найбільша кара.

Їдець (мацає рукою голову). Це ж не гарбуз, це голова моя. Вона мені потрібна!

Їх підводять до столу, де вже сидять Їм-і-не-наїмся та П'ю-і-не-нап'юся.

Їдець (подав руку). Той, що найбільше їсть. З ким маю честь?

Їм — і — не — на їм с я. Їм-і-не-наїмся.

Питець. Той, що найбільше п'є. З ким маю честь змагатись?

П'ю — і — не — на п'ю с я. П'ю-і-не-нап'юся.

В о д я н и к (до слуг). Подать їм їжу і питво. Попереджаю, щоб розмов сторонніх не було.

Слуги приносять їжу, ставлять на столі, їдець простягає руку, але Їм-і-не-наїмся схопив ту їжу собі.

Ї м — і — не — на ї м с я. Мое! їдець. Ні, це моєї

Починають виривати один в одного з рук.

Ї м — і — не — на ї м с я. Пусти. Адже я гість. То май же совість. (Починає жадібно їсти).

Слуги приносять ще їжу. їдець тягнеться до неї, але Їм-і-не-наїмся знову хапає ту їжу в нього з рук.

І це моє! Мое! Тобі хай принесуть за третім разом!

Ї д е ц ь. Ви бачили? Та це ж грабіжництво! Та це ж розбій! Ой лихо! Голова моя!.. Втрачаю час на сварці! Пусти! Це вже моєї Мое!

К о т и г о р о ш к о. Віддай йому! Змагайся чесно!

Ї м — і — не — на ї м с я. Ну, на вже й тобі. (Віддав).

Їдець починає їсти.

П'ю — і — не — на п'ю с я. Цікаво, чому нам не подають нічого?

П и т е ц ь. Подадуть. Я знаю тут порядки.

Двоє слуг вносять діжку. Помітно, яка вона важка, ставлять на стіл.

П'ю - і - не - на п ю с я. Посудина підходяща. Цікаво знати, що в ній: чи сирівець, чи квас?

П и т е ц ь. Я знаю тут порядки. В діжках оцих дають тільки вино. (Хапає діжку). Моя!

П'ю — і — не — на п'ю с я. Нехай буде й твоя.

Двоє слуг відбивають чоп, тримають діжку. Питець п'є через шланг.

П и т е ц ь. Міцне.

Слуги приносять другу діжку, відбивають чоп. П'ю-і-не-нап'юся легко бере її на руки, припадає до неї губами.

Ну, як напій?

П'ю — і — не — на п'ю с я. Добрячий.

Їм-і-не-наїмся. Мало їжі, ще давай!

Ї д е ц ь. Мало. Ще давай!

Подають.

Ї м — і — не — на ї м с я. Мое!

Їдець. Ні, це моє!

Виривають один в одного.

Пусти.

Ї м — і — не — на ї м с я. Мое! (Забрав). їдець. Володарю мій, ти бачиш, ти сам же бачиш!

В о д я н и к. Нічого я не хочу бачить. Ти мушиш виграти змагання.

Принесли їжу знову.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Мое! І це мое!

Ї д е ц ь. Ні, це мое! Не тягни! Ой не тягни! Не випущу! (Кричить). Караул! Караул! Однімає...

К о т и г о р о ш к о. Віддай йому, хай не кричить. Хай їсть.

П и т е ц ь. А правда... Гик... Міцне винце... Гик!.. І в голову вдаряє, гик!.. У голову... гик!..

В о д я н и к. Уже й на тебе гикавка напала? Припинити!

Ї д е ц ь. Я знаю, що йому робити треба! (Відсовує їжу, підходить до Питця).

П и т е ц ь (покірно підставляє спину). Тільки не дуже бий... гик!..

Ї д е ц ь починає бити.

Ї д е ц ь. Отак, отак, як ти мене.

П и т е ц ь. Терплю... гик!.. Терплю... Ну годі, годі... Вже нема, нема гикавки!.. Нема!

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Мало їжі, ще давай!

Ї д е ц ь (взяв шмат ковбаси, підніс до рота і поклав на місце). Гик! Не можу більше їсти, а треба, бо голова... гик!.. Ой, що ж це воно знову... Гик!

Слуги вносять велику рибу.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Ловись, рибка, мала й велика!

Приносять вино.

П и т е ц ь. Гикай, чорт з тобою! (Припадає до шланга). Вино... Це не вино, а мед... Справжній мед.

Ї д е ц ь. Гик!.. гик!.. гик!.. (Обмацує голову). Гик!.. (Плаче). Ой голівонька... гик!.. Моя бідная!.. гик!.. Та я ж іще на світі... гик!..

В о д я н и к. Перестань плакати! Батогами засічу! На смерть скараю! Їж!

Ї д е ц ь. Гик!.. Гик!..

П и т е ц ь. Плаче? Він уже плаче? А мені весело... весело... Пити вже не можу... Співатиму. (Співав веселу пісню).

К о т и г о р о ш к о. Ми виграли і це змагання. Спасибі вам, брати!

Всі дякують, потискують їм руки.

Ї м — і — н е — н а ї м с я. Підхарчувався таки добре.

П' ю - і - н е - н а п' ю с я. А я б іще випив би хоч барильце.

В о д я н и к (люто). Забрати їх обох до льоху. На розправу!

Тягнуть силоміць Питець співає, а їдець гірко плаче.

К о т и г о р о ш к о. Додержуй слова, Водянику-смертоносцю. Звільняй нашу сестру, бо будемо ми всі зараз додому вирушати.

В о д я н и к. Ні, це ще не все. Всі. Як то не все?

В е р н и г о р а. Доки це терпіти будемо? Пора кінчать.

В е р н и д у б. Адже загадкам цим кінця нема.

К о т и г о р о ш к о. Що хочеш ти іще?

В о д я н и к. Ти дістань черевички, щоб були золотом шиті, а сріблом підбиті і щоб

вони якраз прийшлися на ногу Оленці.

К о в а л ь. Оце загадав нам задачу.

К р у т и в у с. Черевички... Де ж ти дістанеш їх?

В е р н и д у б. Мені здається, не випустить він нас по-доброму.

В е р н и г о р а. І я так думаю.

О л е н к а. Він не хоче мене звільняти. Не хоче!

Б і ж у — й — н е — н а б і ж у с я. Що ж будемо робити?

К о т и г о р о ш к о. Не журіться, брати! (Відходить убік. Витягнув перстень, перекинув з лівої руки па праву). Щоб зараз же були тут черевички і не прості, а золотом шиті, сріблом підбиті і щоб якраз прийшлися по нозі моїй сестрі Оленці.

К о в а л ь. Дивіться, дивіться!

Опускаються до Оленчиних ніг черевички.

О л е н к а (приміряє). Як на мене шиті.

В о д я н и к. Дістань тепер...

К о т и г о р о ш к о. Остання загадка...

В о д я н и к. Остання... Дістань мені зорю ясну з неба, щоб світила вона в моїм підводнім царстві день і ніч,—тоді віддам тобі сестру Олену.

В с і. Зорю?

— Та як то можна?

— Він сміється з нас.

К о т и г о р о ш к о. Дістану! (Перекинув перстень з руки на руку). Зоря, з'явись!

Зоря з'являється.

В о д я н и к. Ніхто не знав шляхів до мого царства водяного. Ви першими прийшли, але не вийдете звідціль. Смерть тобі буде, смерть!

Служка дає Водяникові меч.

К о т и г о р о ш к о. Ні, Водянику, мені на світі жити, тобі ж на дні морському гнити!

В о д я н и к. Може, будеш миритися?

К о т и г о р о ш к о. Ні, буду битись!

О л е н к а. Ой братику, ой рідненький!

К о т и г о р о ш к о. Не бійся, Оленко. Я пробував його силу, а тепер покажу свою! (Наступає).

В о д я н и к. Уб'ю тебе, уб'ю! Гукнути мою стражу!

З'являється с т р а ж а, починається бій. Водяник відступає за куліси. Брати перемагають стражу. З'являється знесилений Водяник. Котигорошко перемагає Водяника

Б р а т и. Слава тобі! Слава Котигорошку! Слава!..

В е р н и д у б. Вирушаймо в дорогу.

К о т и г о р о ш к о (до Крутивуса). Брате! Веди нас звідси на горішню землю, веди до сонця!

Б р а т и (починають співати пісню).

Розвіялась в небі сизо-чорна хмара,
На голови ворожі впала смертна кара.
На голови ворожі впала смертна кара,
Не страшні тепер нам темні злії чари!
Гей, радійте, люди! Рабства вже немає,
Над великим краєм сонце волі сяє!
(Підходять до рампи, беруть на руки Котигорошка).
Над морем сходить багряне променисте сонце.
Завіса
Травень. 1945 р.